

ACTA ■ ARCHÆOLOGICA BRIGETIONENSIA

BORHY LÁSZLÓ – SZÁMADÓ EMESE
GEMMÁK, GEMMÁS GYŰRŰK ÉS ÉKSZEREK
BRIGETIÓBAN

Ser. I.
Vol.4.

BORHY LÁSZLÓ – SZÁMADÓ EMESE
GEMMÁK, GEMMÁS GYŰRŰK ÉS ÉKSZEREK BRIGETÓBAN

A komáromi Klapka György Múzeum katalógusai IV.

ACTA ARCHÆOLOGICA BRIGETIONENSIA
Ser I. Vol. 4.

ACTA ARCHÆOLOGICA BRIGETIONENSIA
Ser. I. Vol. 4.

A komáromi Klapka György Múzeum katalógusai IV.

Borhy László – Számadó Emese

GEMMÁK, GEMMÁS GYŰRŰK ÉS ÉKSZÉREK BRIGETIÓBAN

Vezető a komáromi Klapka György Múzeum kiállításához

Szerkesztette:

Borhy László
Számadó Emese

Fotók:

Borhy László
Török Csaba

Komárom 2003

A kiállítás létrejöttét támogatta:

Komáromi Közgűjteményi Közalapítvány
DIBUSZ Kft., Komárom
SZÍN-HARMÓNIA Kft., Komárom

A katalógus létrejöttét támogatta:

HUNGARO-LEN Rt., Komárom

A brigetiói ásatás rendszeres támogatói:

Komárom Város Önkormányzata
PannonÉp Kft., Almásfüzitő
Takács Béla mv., Komárom
Solaris Motel, Komárom
Bogáncs Étterem, Komárom
Dömötör József, Komárom

Külön köszönet illeti

a Klujber családot
Kiss Attilát
és Sándor Lajost

Kiadja:

Komárom Város Önkormányzata

Felelős kiadó:

Zatykó János polgármester

Nyomdai kivitel:

Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

ISSN: 1587-5040

ISSN: 1588-9467

ISBN: 963-206-922-6

A kötetet

Cserményi Vajk régész
(1948-2003)

és

id. Klujber László helytörténész
(1927-1997)

emlékének

ajánljuk

Tartalom

Rövidítések	9
Előszó	11
Gemmák, gemmás gyűrűk és ékszerek Brigetióban	15
A kiállításban bemutatott gyűjteményről általában	15
A lelőhelyekről	15
Keltezés, keltezési kritériumok	16
Ábrázolások	17
Műhelyek, mesterek és a stílus kérdése	19
Kőfajták és gyűrűk	22
Katalógus	24
I. Kámeók (Kat. 1-3.)	24
Mitológiai alak (Kat. 1.)	24
Amor	24
Állatalakok (Kat. 2.)	24
Vadászkutya nyúllal	24
Szimbólum (Kat. 3.)	25
Emlékezés-gesztus	25
II. Intagliók (Kat. 4-42.)	26
Istenek, istennők (Kat. 4-24.)	26
Iuppiter (Kat. 4-7.)	26
Mars (Kat. 8-9.)	28
Minerva, Minerva/Athéna (Kat. 10-11.)	29
Dea Roma (Kat. 12.)	29
Bonus Eventus (Kat. 13-16.)	30
Ceres (Kat. 17-18.)	32
Mercurius (Kat. 19-21.)	33
Apollo (Kat. 22.)	34
Sol/Hélios (Kat. 23.a-b)	35
Aesculapius (Kat. 24.)	35
Mitológiai alakok, jelenetek (Kat. 25-28.)	36
Théseus (Kat. 25.)	36
Szatír (Kat. 26-27.)	36
Amor (Kat. 28.)	37
Császár- és császárnőportrék (Kat. 29-32.)	38
Faustina minor (Kat. 29-30.)	38
Iulia Domna (?) (Kat. 31.)	39
Caracalla (Kat. 32.)	39
Állatalakok (Kat. 33-41.)	40
Ló (Kat. 33-34.)	40
Nyúl (Kat. 35.)	41

Delfin (Kat. 36-38.)	41
Sas (Kat. 39.)	42
Vadászskutya nyúllal (Kat. 40.)	42
Futó állat (?) (Kat. 41.)	43
Szimbólum (Kat. 42.)	43
Kézfogás (dextrarum iunctio)	43
III. Díszítetlen gemmák (Kat. 43-69.)	44
Gyűrűkövek (Kat. 43-63.)	44
Fibula (?) (Kat. 64.)	49
Hajrűk (Kat. 65-67.)	50
Fülbevalók (Kat. 68-69.)	51
IV. Gyűrűk üres gemmafoglalattal (Kat. 70-71.)	52
V. Gyűrűk ékkő nélkül, saját anyagukba véssett ábrázolásokkal, felirattal (Kat. 72-78.)	53
Appendix (Kat. 79-80.)	56
Bibliográfia	58
Mutatók	61
I. Konkordanciák	61
Ásatásból a Klapka György Múzeum gyűjteményébe került darabok növekvő katalógusszám-sorrendben	63
Ásatásból a Klapka György Múzeum gyűjteményébe került darabok lelőhely, illetve szelvények szerinti rendezésben	63
Rétegben előkerült darabok Brigetio-Polgárvárosában (lh.: Komárom/Szőny-Vásártér)	63
Szórványleletek Brigetio-Polgárvárosában (lh.: Komárom/Szőny-Vásártér)	64
Brigetio-Táborváros, MOLAJ "A"-út temető késő római szarkofágjai	64
A Klujber László-gyűjtemény darabjai növekvő katalógusszám-sorrendben	64
A Klujber László-gyűjtemény darabjai növekvő leltári szám-sorrendben	65
A Kiss Attila-gyűjtemény darabjai növekvő katalógusszám-sorrendben	65
A Kiss Attila-gyűjtemény darabjai növekvő leltári szám-sorrendben	66
A Sándor Lajos-gyűjtemény darabjai növekvő katalógusszám-sorrendben	67
A Sándor Lajos-gyűjtemény darabjai növekvő leltári szám-sorrendben	67
II. A gemmák anyaga	68
III. Az ékszerek anyaga	69
IV. Keltezés	69
V. Ábrázolt alakok, attributumok, tárgyak	69
VI. Feliratok	71
Képek	73

Rövidítések

Általános rövidítések

átm.	-	átmérő
h.	-	hosszúság
kat.	-	katalógusszám
lh.	-	lelőhely
lit.	-	szakirodalom
ltsz.	-	leltári szám
m.	-	méret
mg	-	magasság
msg.	-	mélység
nytsz.	-	nyilvántartási szám
őh.	-	őrzési hely
sz.	-	szélesség
v.	-	vastagság

Gyűjtemények, múzeumok

DM	-	Déri Múzeum, Debrecen
K.	-	Kállay Ödön-gyűjtemény, KDM
K. Ann. Jank.	-	Középkori gyűjtemény, Jankovich-gyűjtemény, MNM
KA	-	Kiss Attila-gyűjtemény, Komárom
KDM	-	Kuny Domokos Múzeum, Tata
KGYM	-	Klapka György Múzeum, Komárom
MNM	-	Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
KL	-	Klujber László-gyűjtemény, KGYM
R.	-	Római gyűjtemény, MNM
SL	-	Sándor Lajos-gyűjtemény
Ú.	-	Újkori gyűjtemény, MNM
XJM	-	Xántus János Múzeum, Győr

Források

Plin., Nat. hist.	-	Plinius, Naturalis historia
Suet.	-	Suetonius

Feliratgyűjtemények, folyóiratok és kézikönyvek rövidítésjegyzéke

AA	-	Archäologischer Anzeiger
AntK	-	Antike Kunst
AR	-	Alba Regia
ArhVest	-	Arheološki Vestnik
BABesch	-	Bulletin van de Antieke Beschaving
BudRég	-	Budapest Régiségei
CarnJb	-	Carnuntum Jahrbuch
CIGP	-	Corpus Inscriptionum Graecarum Pannonicarum
DDMÉ	-	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve
FolArch	-	Folia Archaeologica
HPS	-	Hungarian Polis Studies
JRA	-	Journal of Roman Archaeology
JPMÉ	-	A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve

Előszó

A komáromi Klapka György Múzeum kiadvány-sorozatának, az *Acta Archaeologica Brigetionensiana* legújabb számában a római kori ékszerek egyik látványos sorozatát, nevezetesen a díszített vagy díszítetlen gyűrűköveket, illetve az azokkal ellátott gyűrűket és egyéb ékszereket mutatjuk be. Brigetióból nagy számban ismertek hasonló ékszerek, sőt, a gemmakutatással foglalkozó szakemberek elismerik, hogy Pannonia területén Carnuntumon kívül a második, Pannonia magyarországi részén viszont mindenképpen az első helyen áll Brigetio az itt előkerült gemmák számát illetően.¹ A Brigetióból jelenleg ismert 115 gemma több hazai múzeum gyűjteményében található (Déri Múzeum, Debrecen: 109 darab, egységesen „Ószőnyi /Brigetium/ lelet”-ként meghatározva;² Kuny Domokos Múzeum, Tata: eredetileg 68 /jelenleg 60 db, közülük 57 antik/; Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest: 46 db /közülük 4 nem antik/; Xántus János Múzeum, Győr: 1 db). Ehhez, a Gesztelyi Tamás jóvoltából az utóbbi időben kiválóan feldolgozott és publikált, hatalmas pannoniai ékszersorozathoz szeretnénk a kutatás számára mindaddig jórészt ismeretlen és publikálatlan, részben az 1992-ben megindult brigetiói ásatások során napvilágot látott (1992-2002, 19 db), részben a múzeumnak ajándékozott (Klujber László magángyűjteménye, 2001, 22 db), részben pedig - és itt egyedülálló, remélhetőleg követendő példaként szolgáló jelenség tanúi lehetünk - a komáromi Klapka György Múzeumnak tudományos feldolgozás, publikáció és kiállítás céljára felajánlott magángyűjtemény (Kiss Attila magángyűjteménye, 35 db), illetve Sándor Lajos által a múzeumnak ajándékozott műtárgyak (4 db),³ összesen 80 db⁴ ékszer bemutatásával és közzétételével hozzájárulni. Ezzel összesen 195-re emelkedett a brigetiói lelőhelyű gemmák száma, amelyeknek 41 %-át teszik ki az itt publikált darabok. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a komáromi Klapka György Múzeumban és jelen kötetünkben bemutatott ékszerek nem egyszerűen Brigetióból származnak, hanem - szemben a különböző úton-módon hazai gyűjteményekbe elkerült sorozatokkal - jelenleg is Brigetióban vannak. A darabszámát tekintve most már mindenképpen a legnagyobb hazai brigetiói gemma-gyűjteménynek tekinthető sorozat remélhetőleg alapja lesz egy tovább bővülő brigetiói ékszergyűjteménynek.

¹ Gesztelyi 1998:34; Gesztelyi 2000:7; Gesztelyi 2001:6. Carnuntumban múzeumi és magángyűjteményekben 738 darab gemma ismert: Gesztelyi 2001:27, 9. j.

² A Brigetióból ismert gemmák összesítésekor ezeket nem vesszük figyelembe. Gesztelyi T. szerint ugyanis sokkal inkább valószínű, hogy nem egy lelőhelyről, Brigetióból kerültek elő a Debrecenben őrzött gemmák, hanem az észak-pannoniai límes vonaláról, így pl. Brigetióból is: Gesztelyi 1986:87. Gesztelyi T. említést tesz a komáromi születésű Kazzay Sámuelnek 1796-ban a Debreceni Református Kollégium tulajdonába került gyűjteményéről is, amely további 10, állítólag brigetiói eredetű gemmát tartalmaz. Ezeket azonban a brigetiói gemmák elemzésébe csak fenntartásokkal szabad bevonni (Gesztelyi 2001:6).

³ A kézirat lezárását követően került be a Klapka György Múzeumba Sándor Lajos ajándékaként az Appendixben ismertetett, Kat. 79. és 80. számú darab, amelyeket csak ebben az összesítésben, azonban a részletes elemzésekben (lásd a „Gemmák, gemmás gyűrűk és ékszerek Brigetióban” fejezetet) már nem tudunk figyelembe venni.

⁴ Közülük 3 gyűrű (Kat. 72., 73., 74.) csak saját anyagába vésett díszítéssel illetve feliratokkal rendelkezik, gemmadíszűk, gemmafoglatatuk vagy saját anyagukból készült gemmaszerű pecsételőjük nincs. A statisztikai számításokba ezért a továbbiakban összesen 75 gemmát vonunk be (lásd részletesen a „Gemmák, gemmás gyűrűk és ékszerek Brigetióban” című fejezetet).

A katalógusban Gesztelyi Tamás gemma-feldolgozásainak rendszerét követtük. Külön kezeljük a díszített (Kat. 1-42.), ezen belül is elkülönítve egymástól a kámeó- (Kat. 1-3.) és az intaglio-technikával készült gemmákat (Kat. 4-42.), és a díszítetlen darabokat (Kat. 43-69.). A díszített gemmákat a rajtuk látható ábrázolások szerint (Istenek, istennők /Kat. 4-24./; Mitológiai alakok, jelenetek /Kat. 25-28./; Császár- és császárnőportrék /Kat. 29-32./; Állatalakok /Kat. 33-41./; Szimbólum /Kat. 42./), a díszítetleneket az ékszertípusok alapján csoportosítottuk (Gyűrűkövek /Kat. 43-63./; Fibula /Kat. 64./; Hajtűk /Kat. 65-67./; Fülbevalók /Kat. 68-69./). Külön kezeljük azokat a gyűrűket, amelyeken gemmafoglatat található, az ékkő azonban elveszett (Kat. 70-71.), valamint azokat, amelyeken ékkő ugyan nem található, de a lemezen vagy a karikán a gyűrű saját anyagába véssett felirat (Kat. 72-73.) illetve ábrázolás (Kat. 74-78.) látható.

A komáromi Klapka György Múzeum gyűjteménye tervezett és leletmentő ásatásokból, valamint korábbi és a múzeumba folyamatosan bekerülő hagyatékokból, magángyűjteményekből épül fel. Mindez tükröződik a kötetünkben található leltári számokban, amelyek felépítése utal az előkerülés helyére, illetve a múzeumba kerülés körülményeire. Eszerint a Komárom/Szőny-Vásártér lelőhelyen 1992 óta folytatott tervezett ásatásból származó darabok leltári száma - pontokkal elválasztva - jelzi: az előkerülés évét (1992-1999 illetve 2000-2002) . a szelvény számát (pl. G14) . a rétegszámot (pl. 033) és a rétegen belüli sorsszámot (pl. 1.) . (pl. 2001.G14.033.1.).⁵ Az 1998-ban, a MOLAJ „A”-út lelőhelyen (rövidítése: M.) folytatott leletmentés során előkerült tárgyak leltári száma megadja: az előkerülés helyét (M) . évét (1998) . a szarkofág számát (II) . a tárgyak szarkofágon belüli sorsszámát . (pl. M.998.II.150.). A kiállításon bemutatott gemmák és gemmás gyűrűk az ásatásokból származó leletanyagon túl három magángyűjteményből (Kiss Attila, Klujber László, Sándor Lajos gyűjteménye) tevődnek össze, amelyek közül kettő ajándékozás révén már a múzeum tulajdonában van, egy pedig magántulajdonban található. A leltári, illetve a magántulajdonban levő tárgyak esetében a nyilvántartási számok felépítése a következő: a múzeumba (illetve nyilvántartásba) kerülés éve (2001 vagy 2003) . az adományozó vagy a gyűjtemény tulajdonosának monogramja (Kiss Attila: KA; Klujber László: KL; Sándor Lajos: SL) . a hagyatékként vagy gyűjtemény tárgycsoportjainak katalógizálása során a gemmáknak kiosztott azonosító szám (a Kiss- illetve a Sándor-gyűjtemény esetében 1., a Klujber-gyűjtemény esetében 2.) . sorsszám (pl. 2001.KL.2.5.; 2003.KA.1.19.; 2003.SL.1.1.).

A Klapka György Múzeum brigetói gemmakiállításának létrejötté elsősorban a múlt megismerése iránti szeretetből és elkötelezettségből fakadó önzetlenségnek köszönhető, amelynek nyomán magántulajdonban levő, sokszor generációról generációra öröklődő helyi műgyűjtemények alakultak ki. Így volt ez a komáromi Klapka György Múzeum alapítását (1996) megelőző időkben is, amikor a helyi gyűjtemények (pl. Kállay Ödön szőnyi jegyző gyűjteménye) helyi múzeum híján Szőnytől távolabb eső megyei vagy országos múzeumokba

⁵ Az ásatáson előkerült szórványleletek esetében lehetőség szerint megadtuk annak a szelvénynek a számát, amelynek a kidobott földjéből került elő a gemma (pl. Kat. 8.: 994.D15.315.3.). Ha erre nem volt lehetőség, a tárgyat ásatási szórványleletként (SZ.) leltároztuk be (pl. Kat. 72.: 992.SZ.227.1115.).

(pl. Kuny Domokos Múzeum, Tata; Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest), illetve külföldre (Dunamenti Múzeum /Podunajské Múzeum/, Rév-Komárom/Komárno, Szlovákia; Kunsthistorisches Museum, Bécs) kerültek.

Ezért külön köszönet illeti mindazokat, akik gyűjteményüknek a múzeum részére történő felajánlásával féltett kincseiket közkinccsá tették.

Első helyen a Klujber-családot kell megemlíteni, akik a szőnyi Vásártéren folyó ásatásokat 1997-ben bekövetkezett haláláig évről-évre rendszeresen meglátogató, Szőny történelmét és a római kori Brigetio múltját tudós szorgalommal kutató id. Klujber László több ezer darabos gyűjteményét (római érmeket, csontfaragványokat, bronztárgyakat, ezüst és arany ékszereket, kerámiákat) felajánlották a Klapka György Múzeumnak. Mind a kiállítást, mind pedig ezt a katalógust id. Klujber László emlékének ajánljuk, akinek felbecsülhetetlen értékű gyűjteménye múzeumunk régészeti anyagának - az ásatásokból származó leletek után - a második legnagyobb együttese.

Köszönet illeti kedves barátunkat, Kiss Attilát, aki a brigetiói feltárások 1992-ben történt megindulása óta figyelemmel kíséri és segíti munkánkat a terepen és a múzeumban egyaránt. Évtizedes munkássága, a római kori Brigetio iránti érdeklődése, a régmúltnak a szőnyi földből előkerülő tárgyi emlékeire való gondos odafigyelése nyomán gyönyörű, gondozott és a szakemberek számára nyitott gyűjteményt hozott létre. Azon kevesek közé tartozik, aki tudja, hogy felbecsülhetetlen értékű gyűjteményének értéke akkor válik leginkább megfoghatóvá, ha mindazok, akik a tudomány számára leginkább értékelni tudják, hozzáférhetnek. Az a tény pedig, hogy hozzájárult feldolgozásukhoz, és a Klapka György Múzeumban történő bemutatásukhoz, sőt, ebben a kötetben a publikálásukhoz is, azt bizonyítja, hogy a múlt iránti érdeklődése több és más, mint egyszerű gyűjtőszenvédély. Valahol ugyanaz a szándék és elhivatottságszerű elszántság vezérli, mint a régészeket, akik számára a műtárgyak soha nem összecszerűen nevesíthető értéktárgyakat, hanem a múlt megismerését szolgáló - bár, megtalálva és kézbe fogva őket tagadhatatlanul gyönyörűséget okozó - forrásokat jelentenek.

Köszönet illeti továbbá Sándor Lajost, aki négy fontos műtárgyat ajándékozott a komáromi Klapka György Múzeumnak (Kat. 73., 75. illetve az Appendixben a Kat. 79. és 80. számú darab), ezzel is hozzájárulva a múlt egy részletének, a brigetiói ékszereknek és ékszersmüvességnek a megismeréséhez.

Ez a katalógus is bizonyítja, hogy a sokáig féltve őrzött és gyarapított műtárgyak itt, a múzeumban találják meg az őket legjobban megillető helyet: a tárgyak a szakszerű restaurálás nyomán megszépülnek, és nem egyszerűen régi fényükben tündökölnek, hanem sokkal többet elmondanak magukról, mint ahogy az a megtalálásuk pillanatában esetleg gondolható volt róluk. Itt, az örökkévalóságnak szánt közgyűjteményekben a múlt feltárása és megismerése iránt legalább annyira elkötelezett szakemberek munkája nyomán a tárgyak megnyílnak, beszédessé válnak, valamennyiünk, múzeumlátogatók és szakemberek gyönyörködtetésére.

A tárgyak bemutatása a szakszerű restaurálásnak köszönhető. A gondos munkáért köszönet illeti Szőke Balázs főrestaurátort (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest), aki újjávarázsolta a tárgyakat. A katalógus végső formába öntését, az ábrázolások meghatározását, leírá-

sát pedig dr. Gesztelyi Tamás egyetemi docens (Debreceni Tudományegyetem, Klasszika-filológiai Tanszék), az ókori művészettörténet és a glyptika tudós kutatója segítette. Fáradozását, véleményét és kritikai észrevételeit ezúton köszönjük.

A kötetet id. Klujber László (1927-1997) helytörténész, Szőny és Brigetio múltjának kutatója, a múzeumi gemmagyűjtemény egy részének adományozója valamint Cserményi Vajk (1948-2003) régész, a Fejér Megyei Múzeumok helyettes igazgatója, a római provinciális régészet és a pannoniai művészet avatott ismerője, a brigetiói ásatások segítője és támogatója emlékének ajánljuk.

Budapest – Komárom, 2003. február

dr. Borhy László régész, egyetemi docens
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Ókori Régészeti Tanszék
a brigetiói ásatások Pro Urbe-díjas vezetője

Számadó Emese régész, múzeumvezető
Klapka György Múzeum
a brigetiói ásatások vezetője

Gemmák, gemmás gyűrűk és ékszerek Brigetióban

A kiállításban bemutatott gyűjteményről általában

Amint azt már előljáróban említettük, a katalógusban összesen 80 tárgy kerül bemutatásra. Közülük 77 tartozik szűkebb vagy tágabb értelemben a gemma-, vagy a gemmával díszített ékszer kategóriába. 3 gyűrű (Kat. 72., 73., 74.) pedig legfeljebb saját anyagába vésett díszítéssel illetve feliratokkal rendelkezik, gemmadíszük, gemmafoglatuk vagy saját anyagukból készült gemmaszerű pecsétlőjük nincs. Az elemzéshez és a statisztikai számítások elkészítéséhez ezért összesen 75 tárgyat veszünk figyelembe,⁶ amelyek közül 2 gemma (?) valószínűleg nem ókori (2,66 %, Kat. 60., 61.). A 75 tárgy közé soroljuk nemcsak a díszített (42 db, 56 %) és díszítetlen (27 db, 36 %) gemmákat, hanem egyrészt azt a 2 gyűrűt (2,66 %, Kat. 70., 71.), amelyek gemmafoglalatokkal rendelkeznek, díszük azonban elveszett, de a foglalat formája, és mérete alapján a gemmára vonatkozóan némi információt nyerhetünk belőlük, másrészt pedig azt a 4 gyűrűt is (5,3 %, Kat. 75., 76., 77., 78.), amelyeknek saját anyagából (ólom: Kat. 75.; bronz: Kat. 76., 77., 78.) készült, gemmaszerű, díszített, ovális (Kat. 75.) vagy kör- (Kat. 76., 77.), illetve kettős kör-alakú (Kat. 78.) lemeze van.⁷

A lelőhelyekről⁸

A katalógusban szereplő 78 tárgy közül 22-ről (28 %, Klujber-gyűjtemény) csak annyit lehet tudni, hogy Brigetio területén kerültek elő, közelebbi lelőhelyük nem ismert,⁹ a többi (56 db, 72 %) lelőhelye közelebbről is meghatározható. Itt pontosan fordítottak az arányok, mint a tatai gemmagyűjtemény esetében, ahol 30 % lelőhelye ismert, 70 % viszont ismeretlen. A 35 darabos Kiss Attila-gyűjtemény jelentős része (32 db, 91 %) Brigetio táborvárosából, az ún. „Ribizlis”-ből (ez az összes, a katalógusban szereplő 78 tárgy 41 %-a), 2 nicolo gemma (2,5 %, Kat. 32., 51.) pedig a legiotábor területén került elő. Ez az adat amiatt fontos, mert korábban nem volt tudomásunk a legiotábor területéről előkerült gemmákról.¹⁰ Egy darab (1,2 %, Kat. 24.) származik kissé távolabbról, Brigetio déli territoriumáról, talán egy villagazdaság területéről.¹¹ Összesen 19 darab került elő ásatáson

⁶ Kivéve a lelőhelyek kapcsán végzett számításokat. A kézirat lezárását követően ajándékozott 2 további gemmát csak az Appendixben tudtuk feltüntetni, de a részletes statisztikai számításokat már nem volt lehetőségünk megváltoztatni.

⁷ Amennyiben ezt a 4 fémgűrűt is beszámítjuk, akkor a díszített gemmák száma 46 (61 %).

⁸ Lásd hátul a „Mutatók” című fejezet „I. Konkordanciák” részét.

⁹ Kiss Attila szóbeli közlése szerint a Klujber-gyűjtemény több darabja is a canabae területéről, az ún. „Ribizlis”-ből kerülhetett elő. A Klujber-gyűjtemény 22 darabját azonban mégsem vonjuk be a közelebbi lelőhellyel rendelkező darabok közé.

¹⁰ Gesztelyi 2001:8.

¹¹ Amennyiben az 56, közelebből meghatározható lelet viszonylatában nézzük, akkor a Kiss Attila-gyűjtemény 57 %-a (32 db) származik a táborváros, 3,57 %-a (2 db) a legiotábor területéről, 1,78 %-a (1 db) pedig Brigetio déli territoriumáról.

(24%), közülük 12 (15,3 %) a polgárváros területén,¹² ami az 56, lelőhellyel rendelkező gemma 21,4 %-a. Az 1998-ban Brigetio táborvárosában, MOLAJ „A”-út temetőjének késő római szarkofágjaiban 7 további gemma illetve gemmás ékszer látott napvilágot (8,97 %), ami a katalógus lelőhellyel rendelkező 56 gemmájának 12,5 %-a. Összevetve Kiss Attila gyűjteményének darabjaival, elmondhatjuk, hogy a 78 ékszer közül 39 származik Brigetio táborvárosából (50 %), ami a lelőhellyel rendelkező 56 darab 69,6 %-a. A táborvárosban előkerült gemmaleletek viszonylag magas száma egybecsengeni látszik Gesztelyi Tamásnak a tatai gyűjtemény Béla-pusztáról, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum Caecilia-, Gerhát- és Járóka-temetőből származó gemmaleletei kapcsán tett megállapításaival.¹³ Gesztelyi T. felhívta a figyelmet arra is, hogy a tatai gyűjtemény ismert lelőhelyű darabjainak többsége a polgárváros területéről illetve az azt körülvevő I., II., III. temetőből került elő.¹⁴ Ezt a megállapítást az 1992 óta folyó ásátásokon előkerült viszonylag nagyszámú gemmalelet is alátámasztja (lásd fent). Ugyanígy további megerősítést nyert egyrészt az a tatai gemmagyűjtemény ismert leletkörülményű darabjai alapján tett megfigyelés, miszerint a köves gyűrűk és ékszerek viselete inkább a polgári lakossághoz, semmint a katonasághoz kötődik, másrészt pedig az a tény, hogy - legalábbis a MOLAJ „A”-út temető szarkofágjaiban a női csontváz mellett talált 7 köves ékszer alapján - valószínűsíthető, hogy tulajdonosai nők voltak.

Keltezés, keltezési kritériumok¹⁵

A keltezés tekintetében két dolog tér el a kutatás eddigi megfigyeléseitől. Egyrészt, sikerült olyan gemmákat találni, amelyek jól dokumentált ásatási rétegekből kerültek elő, néha olyan szerencsés körülmények között, hogy a gemmát - vagy legalábbis a földbe kerülés időpontját - éremlétek (Kat. 15., 23., 49., 50., 63-69.) vagy kerámia (Kat. 29.) alapján keltezni lehet. Másrészt ki kell emelni, hogy a tatai gyűjtemény alapján tett keltezési javaslatokkal szemben a katalógusban szereplő 75 gemmák jelentős része, 10 db (13 %) keltezhető a 4. századra.¹⁶

A katalógusban található gemmákat nagy vonalakban a Gesztelyi T. által a tatai gyűjtemény alapján felvázolt időbeli határok közé lehet helyezni.¹⁷ Míg a Kr. u. 1. századra 1 darabot (1,33 %, Kat. 34.) lehet keltezni, az 1-2. századot 9 további darab képviseli (12 %). 17 gemma biztosan keltezhető a 2. századra (22,6 %), 10 pedig a 2-3. század időszakára (13,3 %). Akárcsak a tatai gyűjteményben, itt is a 3. században ugrik meg a gemmák száma, hiszen ebből az időszakból összesen 25 db (33,3 %) ismert. Ha együtt kezeljük a 2-3. illetve 3. századra keltezhető darabokat, azok a 75 darabos gyűjtemény 46,6 %-át adják (35 db). Mindössze 1 db nem keltezhető másként, mint a római császárkor 1-4. századi időszakára (1,33 %, Kat. 45.), 2 db pedig valószínűleg újkori lehet (2,66 %, Kat. 60., 61.). A gemmák keltezéséről összefoglalóan elmondhatjuk, hogy azok - a nagyon korai (1. századi) és a nagyon késői (4.

¹² Közülük 2 (Kat. 8., 72.) szórványlelet, 10 viszont dokumentált rétegvizonyok között került elő.

¹³ Gesztelyi 2001:7.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Lásd hátul a "Mutatók" című fejezet "IV. Keltezés" részét.

¹⁶ Gesztelyi 2001:8 - "A brigetioi gemmák között ... késői, a 4-5. századra keltezhető darabok nem fordulnak elő".

¹⁷ Gesztelyi 2001:8.

századi) leletektől eltekintve - a császárkori "koiné" időszakára, a Kr. u. 1-3. századra keltezhetők. Ezek az időbeli határok továbbra is összhangban állnak a településtörténeti megfigyelésekkel.¹⁸

Ábrázolások

A katalógusban bemutatott gemmák többsége, csakúgy mint a Brigetióból származó, más gyűjteményekben őrzött, illetve az ugyanebbe a sorozatba tartozó pannoniai leletek legnagyobb része, tucatárúnak tekinthető. Néhány kvalitásos, illetve megmunkálását, az ábrázolt témát és anyagát tekintve egyedi darab azonban kiemelkedik közülük.

Első helyen a Kat. 28. számú, ovális, tehát gemma alakját követő, gemmatechnikával vésett ezüstlapot kell megemlíteni, amely alapvonalon álló fát, a törzse körül tekeredő kígyót, levelekkel dúsan borított ágán ülő madarat ábrázol. A fától jobbra alapvonalon álló, botot tartó ruhátlan, szárnyas Amor. Előtte csőrrel lefelé ábrázolt, nyilvánvalóan általa megölt madár esik le a fáról. Az ezüstlapocska kapcsán két dolgot kell hangsúlyozni: egyrészt azt, hogy fémlemezre vésett, a gemmatechnikát utánozó gyűrűdíz Pannoniából és a Római Birodalomban egyaránt igen ritka, másrészt pedig azt, hogy a jelenet értelmezéséhez nem ismerünk közvetlen párhuzamot. Színvonalas technikai jegyei alapján - pl. a kígyó bőrén a pikkelyeket is kidolgozta a vésnök - kora császárkori lehet. A fémlapocska precíz megmunkálása felvetheti az érmek verőtöveinek vésnökei és a gemmavésnökök közötti összefüggést is, amint arra legutóbb D. Plantzos utalt.¹⁹

A másik, kiemelkedően magas színvonalon megmunkált darab Dea Romát ábrázolja háromalakos kompozícióban (Kat. 12.). Az álló ovális, domború felületű piros karneol gemma támla nélküli széken ülő Dea Roma rövidre kötött chitónban, rövidszárú katonai csizmában ábrázolt alakját mutatja. A darab különös jelentősége, hogy - megintcsak ritka módon - két mellékalakot, egyrészt az előrenyújtott baljában gyakran megjelenő, Dea Roma felé koszorút nyújtó szárnyas Victoriát, előtte pedig ritkán megfigyelhető szárnyas Amort ábrázol, aki kardot ad át. A ritka csoportos ábrázolás segít megmagyarázni egy a debreceni Déri Múzeumban őrzött darabon látható motívumot, amelyet a Kat. 12. kardot tartó Amor alakja alapján nem „I”-betűnek, hanem kardnak tarthatunk. Érdemes odafigyelni az apró részletekre, amelyek finomsága, remek proporcionáltsága mindhárom alakon érvényesül.

Sajnos töredékes az egyértelműen legkorábbi, kecses vonalai alapján a Kr. u. 1. századra keltezhető nicolo gemma, amely Pegasust (Pégasos) ábrázolja (Kat. 34.). A gemmán két sorban retrográd felirat töredéke is olvasható.

Pannoniában jól ismert, és valamennyi esetben színvonalasan megmunkált, jáspisból készült darabok által képviselt téma a csapzott hajú, portrészertű részletességgel kidolgozott ifjú szatír mellképe, amely a Kat. 26. számú gemmán látható.

Ismerünk kiemelkedő színvonalú császár- és császárnéportrékat. Caracalla gondterhelt arcvonásokkal, szakállasan, fején koszorúval és szalagokkal apró, köralakú nicologemmán je-

¹⁸ Gesztelyi 1993.

¹⁹ A részletes leírást lásd a Kat. 28. alatt. Plantzos 2002.

lenik meg (Kat. 32.), amelynek pendent-ja a Kat. 30. számú, nicolopasztából - azaz olcsóbb alapanyagból - készült, hasonló méretű és színkompozíciójú gemmán látható. Ugyanebből az anyagból, ugyancsak köralakú gemmán ismert a szentpétervári Ermitázs gyűjteményében III. Gordianus portréja is. Talán nem tűnik túlzásnak, ha ezt a formát, méretet és anyagot - beleértve olcsóbb utánzatát, a nicolopasztát is - császárportré-ábrázolásokkal hozzuk összefüggésbe. Anyaga (üveg) és készítési technikája (matricából nyomott) ellenére igen finoman megmunkált és színvonalas a parányi méretű, Faustina minort (esetleg Lucillát?) ábrázoló gemma (Kat. 29.), amely az első bíborbanszületett császárfiút szülő császárnét szinte természet- és szépségistennő alakjában jeleníti meg.²⁰

A többi gemma témáját tekintve az eddig is ismert, gyakori ábrázolások körébe sorolható. A tatai Kállay-gyűjtemény és a Magyar Nemzeti Múzeum Brigetióból származó darabjain ismert témák sorát gazdagítja a katalógusban publikált 42 káмео és intaglio valamint 3 bronzgyűrű saját anyagában díszített pecsétlője (összesen 45 darab): Iuppiter 4, Minerva ill. Minerva/Athéna 2, Dea Roma 1, Mercurius 3, Ceres 2, Bonus Eventus 4, Mars 2, Apollo 1, Sol/Hélios 1, Victoria 4, Aesculapius 1, Amor 3, Théseus/héros fegyverrel 1, szatír 2 darabon jelenik meg, ami azt jelenti, hogy - beleértve a többalakos ábrázolásokat (pl. Kat. 12., háromalakos) is - 13 istenalak 24 gemmán (53,3 %) huszonkilencszer jelenik meg. Megjegyzendő, hogy Victoria bár négyszer, de mindig csak kísérelalként jelenik meg Iuppiter (Kat. 5., 7.), Minerva/Athéna (Kat. 10.) és Dea Roma (Kat. 12.) kíséretében. Ugyanígy Amor is csak egyszer bukkan fel önállóan ábrázolva (Kat. 1.), máskor Dea Roma (Kat. 12.), illetve egy ízben madarak és egy fa törzsére tekeredő kígyó társaságában (Kat. 28.) látjuk. Fortuna érdekes módon nem fordul elő az itt ismertetésre kerülő gemmákon.²¹

Érdeemes kitérni az állatábrázolásokra is, amelyek 17 gemmán láthatók. A nyolc ábrázolt állatfajta közül delfin 3 (talán 4),²² hal 1, kígyó 3, kutya 2, ló 2, madár 2,²³ nyúl 3, sas 3 darabon bukkan fel, összesen hússzor. Nyulat üldöző kutya két gemmán látható (Kat. 2., 40.), de a nyúl egyedül is megjelenik (Kat. 35.). Ugyanígy kétszer Iuppiter attributumaként jelenik meg a sas (Kat. 4., 5.), de egy ízben két csapatjelvény között állva önálló alakként is láthatjuk (Kat. 39.). Feltűnően magas a kígyó- (3) és a delfinábrázolások száma (3 /4?/), ugyanakkor a Brigetióból a tatai és a budapesti darabokról jól ismert (5) oroszlán itt egyszer sem tűnik fel, hacsak az egyetlen felismerhetetlen, talán futó állatalakot ábrázoló gemma nem tartható annak (Kat. 41.).

¹⁸ Gesztelyi 1993.

¹⁹ A részletes leírást lásd a Kat. 28. alatt. Plantzos 2002.

²⁰ A részletes tárgyalást és a párhuzamok szakirodalmi hivatkozásait lásd a Kat. 29., 30. és 32. alatt.

²¹ Az ábrázolásokhoz a "Mutatók" c. részben lásd az "V. Ábrázolt alakok, attributumok, tárgyak" fejezetet. Gesztelyi T. kimutatása szerint (Gesztelyi 2001:10) a tatai Kuny Domokos Múzeumban és a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött brigetiói darabokon ábrázolt istenalakok megjelenése a következő (zárójelben a Klapka György Múzeumban bemutatott darabokat is hozzáadtuk; amennyiben valamely istenalak ábrázolására a Klapka György Múzeumban bemutatott gyűjteményben nincs példa, a zárójelben az eddig ismert ábrázolások számát tüntettük fel újra): Minerva 10 (12), Iuppiter 7 (11), Dea Roma (1), Mercurius 7 (10), Ceres 7 (9), Bonus Eventus 7 (11), Mars 6 (8), Apollo (1), Sol/Hélios (1), Victoria 4 (8), Aesculapius (1), Amor 5 (8), Théseus/héros fegyverrel 5 (6), Fortuna 6 (6), szatír 3 (5). Lásd még az Appendixben Dioskuros (Kat. 79.) és Diana (Kat. 80.) ábrázolását.

²² Esetleg 4, lásd a Kat. 20. alatt található leírást.

²³ A Kat. 28. darabon két madár is látható.

Két szimbólum-ábrázolást kell még megemlíteni. Az egyik a kámeótechnikával készült emlékezés-gesztus görög felirattal (Kat. 3.), a másik pedig a kézfogásjelenet (Kat. 42.).

Összefoglalva a fentieket elmondhatjuk, hogy a Klapka György Múzeumban bemutatott darabokon is a hadviseléshez kötődő témák a leggyakoribbak: Dea Roma, Iuppiter, Mars, Minerva, Thészeus/hérós, Victoria, sas csapatjelvényekkel (összesen 19). Talán ugyanebbe a körbe tartozik még Sol (1), akit mint Sol invictust is tisztelték.²⁴ Ezeket követik a bőségre, a jólétre utaló ábrázolások: az élelem megszerzésének biztonságát és a mindennapok sikereit megtestesítő Bonus Eventus, a gabonabőséget biztosító Ceres, az üzleti és a katonai életben egyaránt szerencsehozó Mercurius (összesen 9). Végül a gondtalan életre, felhőtlen szórakozásra utaló, önfeledten táncoló, vagy mellképben ábrázolt fiatal szatírokat kell megemlíteni (2).²⁵

Műhelyek, mesterek és a stílus kérdése

Mivel mester-szignatúra gemmákon csak ritkán fordul elő, továbbá mert a gemmák a Római Birodalom provinciáiban nagy távolságokra is eljuthattak,²⁶ és végül minthogy adott istenalakot, vagy témát sokszor csak meghatározott attributumokkal és képi eszközökkel lehetett ábrázolni, stíluskritikai alapon „a gemmák műhelyekhez vagy mesterekhez kötése pillanatnyilag a legmegoldatlanabb kérdések közé tartozik”.²⁷ Ez a megállapítás sajnos vonatkozik a Brigetióra is, annak ellenére, hogy most már viszonylag nagy számban ismerünk erről a lelőhelyről gemmákat. Vannak azonban olyan szerencsés leletegyüttesek, amelyek nagyszámú gemma egy lelőhelyről való előkerülését eredményezték és ez alapján műhelykérdésekre és mesterkezekre vonatkozó elemzések elvégzését tették lehetővé.²⁸ Ezek alapján nemcsak az nyert megerősítést, hogy egyes műhelyeknek vagy mestereknek volt kedvelt témája, gemmaformája és gemmamérete, hanem az is, hogy egy adott mester stílusa nem az azonos motívumok kidolgozásának összehasonlítása, hanem az ábrázolt alak testrészeinek megformálása során alkalmazott különböző-méretű csiszolókorongok használatának sorrendje és módja alapján határozható meg.²⁹ A snettishami együttes alapján Gesztelyi T. Brigetióban azonosította A-mester 3 gemmáját, amelyeken nyomon tudta követni a M. Maaskant-Kleibrink által leírt metszési technikát: „először

²⁴ Gesztelyi 2001:13-14.

²⁵ Az ábrázolások gondolati hátterére, jelentésére és értelmezésére lásd: Gesztelyi 2001:10-17.

²⁶ A gemmák terjesztésének, árusításának lehetséges módjára, távoli területek gemmáinak nagyarányú keveredésére lásd Gesztelyi 2001:20-21.

²⁷ Gesztelyi 2001:17.

²⁸ Egyrészt az 1970-es évek végén, 1980-as évek elején a walesi Caerleon melletti legiotábor fürdőjének feltárása során a frigidarium lefolyórendszerében 86 gemma került elő, amelyeket két periódusra (Kr. u. 75-110 és 160-230) lehet keltezni (Zienkiewicz 1986). Másrészt az 1980-as évek közepén ugyancsak a britanniai Snettishamben előkerült, földbe rejtett agyagkorsóban talált 127 db, az éremmellékletek alapján Kr. u. 155 előtt készült karneol gemmát kell megemlíteni, amelyek elemzése alapján M. Maaskant-Kleibrink három mesterkezet (A, B, C) különített el (Maaskant-Kleibrink 1992). Idézi Gesztelyi 2001:18., 70-71. j.

²⁹ Gesztelyi 2001:19-20. Eszerint a snettishami B-mester a kicsi, gömbölyű ovális, előlapján domború, sötétebb színű karneolokat kedvelte. Jellemző a leletegyüttes összetétele is: 27 Bonus Eventus (21,2 %), 20 Ceres (15,7 %), 13 papagáj (10,2 %) és 10 Abundantia (7,87 %) található.

egy vastag koronggal a test alakja készült el, egy vékonyabbal a fej, nyak, végtagok, ruharedők, végül a legvékonyabbal az arc részei és a kalász szálai”.³⁰

Brigetio a területéről ismert 195 gemmával a nagy sorozattal rendelkező lelőhelyek sorába lépett, és ezért a gemmák mester- és műhelykörének meghatározása területén fennálló nehézségek ellenére mégiscsak érdemes a Klapka György Múzeumban bemutatott gemmagyűjtemény kapcsán néhány stilisztikai elemre felhívni a figyelmet.³¹

A Kat. 35. szám alatt ismertetett gemma nyúlábrázolása azonos stílusban, a testhelyzet pontos megismétlésével előfordul a Déri Múzeum gyűjteményében; véleményünk szerint a két darab ugyanattól a vésnőtől származhat. Ugyancsak szoros rokonság fedezhető fel a Kat. 40. számú darabon ábrázolt kutya megmunkálása és az Arrabonából származó gemma vadász-jelenetének kutya-alakja között.

Feltűnő a barna jáspisból készült gemmák megmunkálásának magas színvonala. A Kat. 26. számú gemma szatír portréja ugyanazt a részletekbe menően kidolgozott, remekbe szabott stílust mutatja, mint a hasonló témát megfogalmazó, Pannoniából ismert összes többi darab.³² A Kat. 11. szám alatt ismertetett gemma Minerva-alakjának kidolgozása, a felületkezelés stílusa és a ruharedők kiképzése közeláll a Kat. 17. Ceres-ábrázolásához, ráadásul méretük is csaknem azonos egymással. Ez utóbbi pedig két további darabban mutat közeli stilisztikai kapcsolatot: egyrészt a Kat. 14. Bonus Eventus ábrázolása attribútumainak elhelyezéséhez és megmunkálásához közelít, másrészt pedig a Kat. 25. számú darab Théséus-ábrázolásával mutat színvonal- és stílusbeli rokonságot. A jáspis gemmák esetében azonban általánosan megfigyelhető a magas színvonal és a stílusjegyekben mutatkozó hasonlóság, hiszen ez a viszonylag puha kő a gömbölyű formák vésésére messzemenően alkalmas volt.³³

A Kat. 26. számú gemma magas színvonalú szatírportréjának stilisztikai ellenpólusaként a kora császárkori (1-2. század) ezüstgyűrűvel együtt előkerült Kat. 6. számú, narancssárga karneolból készült darabot kell megemlíteni, amely Iuppitert ábrázolja. Elnagyolt, stilizált vonalvezetés jellemzi, élesen bemetszett kontúrokkal. A test egyes részletei és bizonyos attribútumok is hiányoznak: pl. Iuppiter ülő testhelyzetére a "trónusból" és a comb vízszintes vonalából lehet következtetni, alsó lábszára ugyanakkor hiányzik. Karját előrenyújtja, de a patera nem látszik a kezében. A formák teljes felbomlása, a linearitás előtérbe kerülése valószínűleg kevésbé tehetséges mesterre utal.³⁴ A Iuppiter-ábrázolások sorában kiemelkedik a Kat. 4. számú kalcedon gemma. Ezen a darabon viszont a jól proporcionált, aprólékosan és gondosan kidolgozott izomzatú és ruházatú Iuppiter-alak stílusjegyei állnak ellentmondásban a lábánál álló, leginkább lineáris stílusúnak mondható sas kidolgozásával. Ez az ugyanazon a darabon mutatkozó stílusbeli eltérés, a plasztikus és a lineáris stílus egymásmellettsége

³⁰ Gesztelyi 2001:20. A-mesterhez attribuíálható darabok: Gesztelyi 2001:Kat. 28. (zöld jáspis, Bonus Eventus, KDM, ltsz.: K. 2003.); Gesztelyi 2000:Kat. 159. (barna jáspis, Bonus Eventus, MNM, ltsz.: R. 41.1880.13.); Gesztelyi 2000:Kat. 187. (pirosasbarna jáspis, Akhillész vagy harcos, MNM, ltsz.: R. 55.24.50.=141.1888.119.).

³¹ A pontos hivatkozásokat lásd az adott katalógusszám alatt.

³² Gesztelyi 1978.

³³ Lásd a Kat. 25. szám alatt Théséus alakját, mélyen vésott, gömbölyű formákkal. Gesztelyi T. ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a jáspisgemmák esetében is felismerhető a lineáris stílus (Gesztelyi 2001:Kat. 16.).

³⁴ Gesztelyi 1993:19.

amely nyilván ugyanannak a mesternek a kezenyomát viseli - is alátámasztja a snettishami gemmalelet stíluselemzése kapcsán fentebb elmondottakat, miszerint egy és ugyanazon mester esetében is megkülönböztethető egy gondosabb és egy elhanyagoltabb kidolgozási stílus. Ez az ugyanazon a darabon elvégzett összehasonlítás megfeleltethető Gesztelyi T. megfigyelésének, aki két karneol gemma plasztikus és lineáris stílusú Ceres-ábrázolását vetette össze egymással a tatai Kuny Domokos Múzeum Brigetióból származó gyűjteményében.³⁵ Persze a csoportos jelenetek fő- és mellékalakjai között nem mindig mutatható ki ilyen mértékű stíluskülönbség: a Kat. 12. számú darab Dea Roma-, Amor- és Victoria-kompozíciója esetében mindhárom alak gömbölyű vonalakkal, jól proporcionáltan, részletekig menően kidolgozva jelenik meg.

A portrék esetében is megerősíthető mindaz, amit M. Henig a császárkori kronológia felállítása kapcsán megállapított.³⁶ A Faustina minor- (Kat. 29.) és Caracalla-portrék (Kat. 32.) mutatják, hogy - bár a gemmák esetében ebben az időszakban általában már az ún. "incoherent grooves style"-ről beszélhetünk - a portré-gemmák készítésében az Antoninus- és a Severus-kor még jelentőset alkotott. Tekintve, hogy ennek a műfajnak a jelenléte Brigetio, illetve - tágabb földrajzi határok között nézve - Pannonia és a dunai provinciák területén hangsúlyozottan megfigyelhető, szemben a nyugati provinciákkal, ahova csak ritkán jut el, Gesztelyi T. joggal feltételezi azt, hogy ezen a területen egy műhely is létezhetett.³⁷

Ha Brigetióban gemmavésésre nincs is adatunk, a Klapka György Múzeumban bemutatott ékszerek némelyike fontos megfigyelésekre ad lehetőséget a helyi ékszerművesség vonatkozásában. Két ólomgyűrűről van szó, amelyek ha nem is tartoznak a leglátványosabb ékszerek közé, szinte biztosra vehető, hogy Brigetióban készültek. Az egyik még (Kat. 70.) az öntés nyomait is magán viseli: a lapos karika külső és belső élén, továbbá a lemez ujj felőli oldalán is körbefutó öntecsről van szó, amely alapján látszik, hogy a gyűrűt két negatív forma összeillesztésével öntötték. A gyűrűkarika apró csúcsban végződik: ez is az öntési folyamat után rajtamaradt kis öntecs, amely az öntőcsatorna meglétére és esetleg arra utal, hogy a negatívban egyszerre több ólomgyűrűt öntöttek, amelyeket öntőcsatorna kötött össze egymással. A lemezen gemma részére üresen hagyott foglalat van; sajnos a gemma vagy elvesztett, vagy a még félkésznek tekinthető gyűrűbe nem illesztették bele. A gyűrűről, amely jellegzetes, jól azonosítható 3. századi gyűrűformát követ, feltételezhető, hogy megtévesztési céllal készítették. Mivel nem valószínű, hogy a rendkívül puha, könnyen karcosodó, gyorsan oxidálódó ólomgyűrűt ilyen formában viselték volna, elképzelhető, hogy utólagos megmunkálását követően - a Kat. 50. számú gyűrűhöz hasonlóan - aranyozni akarták. Ha megkapja ezt a díszítést, a belehelyezni szándékozott gemmával együtt súlyánál fogva masszív aranygyűrű benyomását kelthette volna. Azt a kérdést azonban, hogy az ilyen típusú ékszert tömör aranygyűrűként adták-e el, vagy olcsó "bizsuként" árusították, amely alkalmas volt arra, hogy bárki a saját tehetőségét fitogtassa, nem tudjuk megválaszolni. Mindenesetre az üres gem-

³⁵ Gesztelyi 2001:Kat. 14. és Kat. 15.

³⁶ Gesztelyi 2001:Kat. 14. és Kat. 15.

³⁷ Henig 1988.

³⁸ Gesztelyi 2000:21.; Gesztelyi 2001:23-24.

mafoglatat ezen a nagy sorozatban önthető félkészterméken ha nem is a brigetói gemmavésés, de legalábbis gemmáknak az itt készülő gyűrűkbe való behelyezésének az első, fontos adata.

Ugyanilyen kiemelkedő jelentőségű a másik ólomgyűrű (Kat. 75.), amelynek gemmát imitáló fekvő ovális pecsétlőlapja van, rajta bekarcolt, szabálytalan elrendezésű rácsmintaival. A primitív díszítésű 4. századi gyűrű az igényesség szándékának a teljes feladását, és a római művészet vége felé vezető utat jelzi.

Kőfajták és gyűrűk

Az értékelés alá vont 73 gemma³⁸ közül 47 kőből (64,3 %), 7 üvegből³⁹ (9,58 %), 14 üvegpasztából⁴⁰ (19,17 %), 5 pedig fémből készült (6,84 %). Ez utóbbiak közül egy ezüst, gemmavésést utánzó technikával (Kat. 28.), négy további darab pedig bronz- (3) illetve ólomgyűrű (1), amelyek pecsétlőjükön saját anyagukban készült díszítést viselnek.

A 47 gemma⁴¹ kőfajtája is nagy változatosságot mutat: 6 igen magas a karneolok aránya (17 darab, 36,17 % /23,28 %/), amely megközelíti a brigetói Kállay-gyűjtemény karneol gemmáinak az arányát, és meghaladja a Magyar Nemzeti Múzeum brigetói gemmáinak hasonló kőből készült gemmái arányát.⁴² A 17 karneolgemma közül 13 ebből a népszerű narancssárga kőből készült (76,4 %), és csak egy-egy darab képviseli a barna, piros, sárga színeket, illetve található egy zöldes színűre égett karneol is (5,88-5,88 %). Bár mind a Kuny Domokos Múzeumban, mind a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött brigetói gemmák között a karneol népszerűségét a nicolopaszta követi (15 ill. 17 %), a Kuny Domokos Múzeumban bemutatott gemmák között a barna jáspis (10 darab) áll a második helyen (21,27 % /13,69 %/). Az említett két gyűjteményben második helyen álló nicolopaszta 7 gemmával képviselteti magát a Klapka György Múzeumban, részaránya 9,58 %, ⁴³ ami kissé elmarad a tatai és budapesti gyűjtemény nicolopaszta gemmáinak százalékos arányától. Gesztelyi T. megfigyelése szerint „a nicolopaszták magas száma a nyugati provinciákra jellemző, kelet felé haladva mind kevesebb van belőlük; Brigetio e tekintetben nyugati kapcsolatot mutat.”⁴⁴ Tatán és Budapesten ugyanakkor a barna jáspis 15-15 %-os arányt képvisel.⁴⁵ A 47 ékkő 27,65 %-át, a 73 darabos gyűjteménynek pedig 17,8 %-át kitevő 13 réteges achát (nicolo 8, réteges ónix 3, szardonix 1, kalcedonónix 1) közül az impozáns nicolo van a legnagyobb arányban jelen

³⁸ Ebbe a számításba nem tudjuk bevonni azt a két gyűrűt, amelynek csak gemmafoglalata maradt meg, gemmadíszé azonban elveszett (Kat. 70., 71.). Az Appendixben köztelt két gemma közül a Kat 79. piros karneol, a Kat 80. nicolopaszta.

³⁹ Színek: narancssárga (1), sötétkék (1), színtelen (1), világoszöld (3), zöld (1). A pontos hivatkozásokat lásd hátul, a „Mutatók” című fejezet „II. A gemmák anyaga” részében.

⁴⁰ Színek: áttetsző (1), háromrétegű (2), kékeszöld (2), nicolopaszta (7), sötétlila (1), zöld (1). A pontos hivatkozásokat lásd hátul, a „Mutatók” című fejezet „II. A gemmák anyaga” részében.

⁴¹ Az alábbi százalékszámítások során a 47 darabot vettük 100 %-nak, ezt tüntettük fel első helyen; mellette zárójelben a 73 darabhoz viszonyított százalékarány áll.

⁴² A Kuny Domokos Múzeumban őrzött Kállay-gyűjtemény karneol gemmáinak az aránya 40 %. A Magyar Nemzeti Múzeum brigetói gemmáinak 30 %-a készült karneolból (Gesztelyi 2001:24).

⁴³ A 7 nicolopaszta gemma aránya a 14 üvegpaszta gemmán belül 50 %, a 21 üveg illetve üvegpaszta gemmán belül 33,3 %.

⁴⁴ Gesztelyi 2001:24.

⁴⁵ Gesztelyi 2001:24.

(17,02 % /10,95 %/). Végül találhatunk még 3 lila ametiszt (6,38 % /4,1 %/) és 2 vörös gránát (4,25 % /2,73 %/), valamint egy-egy darab képviseli a szürke ónixot és a kalcedont (2,12 % /1,36 %/).

A Klapka György Múzeumban bemutatott anyagban 18 gyűrű található. Közülük 2 aranyból, 4 ezüsből, 10 bronzból 2 pedig ólomból készült.⁴⁶ Korban az egész római császárkort felölelik: bár a Kr. u. 1-2. századra csak a Kat. 6. számú karneol gemmás ezüstgyűrű keltezhető, és a 2. századra is csupán 1 ezüstgyűrű tehető (Kat. 35.), a 2-3. századot már 4 további bronzgyűrű (Kat. 15., 16., 71., 72.) képviseli. Formája alapján a 3. századra keltezhető a parányi méretű, valószínűleg gyermek számára készült Kat. 3. számú aranygyűrű, a gemmafoglalattal rendelkező ólomgyűrű (Kat. 70.), valamint a bronzgyűrűk közül 3 további darab (Kat. 20., 21., 50.). Feltűnően magas a 4. századra tehető gyűrűk száma. Az összesen 7 darab 4. századi gyűrű (41,17 %) négy fémfajtát képvisel:⁴⁷ 1 arany (Kat. 63.), 2 ezüst (Kat. 73., 74.), 3 bronz (Kat. 76., 77., 78.) és 1 ólom (Kat. 75.).

A Kat. 63. aranygyűrűről biztosan tudjuk, hogy fiatal nő viselte, mérete alapján a másik aranygyűrűről sejteni lehet, hogy gyermek, analógiák alapján vélhetően kislány hordhatta.⁴⁸ A Kat. 63. számú gyűrűn túl a késő római szarkofág gazdag sírmelléklete⁴⁹ egy fiatal nő ízlésvilágába is ritka bepillantást enged. Aranyékszerei, bár a 4. században birodalomszerte elterjedt, egyszerű ötvösmunkáknak tarthatók, stílusukat, készítmódjukat tekintve egy sorozatot alkottak. Közülük 2, eltérő méretű ovális hajtű lila ametiszttel (Kat. 65., 66.), a harmadik, téglalap alakú hajtű pedig zöld üvegpaszta berakással volt ékesítve (Kat. 67.). Ez utóbbi ugyan alakjában és a berakás anyagában illetve színében eltér a másik két hajtűtől, azonban ugyancsak az ismérveket illetően a 2 téglalapalakú, zöld üvegpaszta berakással díszített fülbevalóval harmonizál. Technikailag és többrétegű üvegpaszta díszét illetően az ujján viselt, pseudo-granulációs és -filigrán technikával készült, és opus interrabile benyomását keltő gyűrű eltér a többi ékszertől, közös vonás legfeljebb az utóbbi ékszer esetében is érvényesülő technikai egyszerűsödésben fedezhető fel.

A többi gyűrűről nem állapítható meg, hogy férfi vagy női viselet részét képezte-e. Mérete és súlya alapján a Kat. 50. számú, laparannyal borított, nicolo gemmás, díszes bronzgyűrűről sejthetjük, hogy nő aligha viselhette. Ez a gyűrű önmagában is jellemzi a 3. századtól kibontakozó folyamatot, amely egyrészt a gyűrűk egyre díszesebbé válásában, másrészt pedig a gemmák vésett díszének fokozatos eltűnésében öltött testet, és a fémgűrűk saját anyagából készült, a kerek lemez felületén elhelyezett stilizált ábrázolásokba (pl. állatalakok vagy geometrikus alakzatok - lásd Kat. 76., 77., 78.) torkollik.

Ennek a folyamatnak a végét jelzi a más összefüggésben már említett Kat. 75. számú ólomgyűrű, amely a fekvő ovális lemez pseudo-gemmájának ügyetlen rácsmintázataiban még egy utolsó lanyha, igénytelen kísérletet jelent a korábban oly magas színvonalon művelt művészeti műfaj felelevenítésére.

⁴⁶ A pontos hivatkozásokat lásd hátul, a „Mutatók” című fejezet „III. Az ékszerek anyaga” részében. Az Appendixben két további gyűrű található (Kat. 79.: vas, Kat. 80.: bronz).

⁴⁷ Brigetióból egyetlen vasgyűrűt ismerünk (Kat. 79.); hiányukra korábban Gesztelyi T. is felhívta a figyelmet (Gesztelyi 2001:25).

⁴⁸ Gesztelyi 2001:25.

⁴⁹ Borhy-Számadó 1999.

Katalógus

I. Kámeók (Kat. 1-3.)

Mitológiai alak (Kat. 1.)

Amor (Kat. 1.)

1. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.5.

M.: 1,3 x 0,73 x 1,2 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 1-2. század.

Lit.: Publikálatlan. Értelmezésére: Babelon 1897:87 (Gorgó-fő); Alföldi 1951; Feugère 1989:39 (Cupido). Párhuzamaira: Kolobov-Melnitchuk-Kulyabina 2001 (Katalógus: 356-357. o.).

Köralakú, mindkét oldalán - a díszített oldalon erőteljesebben - domború, belsejében felhős. Az egész felületet kitöltő, pufók orcájú, mosolygó gyermekarc. Szeme tágra nyílt, szemöldöke ívelt. Mind arcvonásai, mind haja szimmetrikus elrendezésűek. Előképe illetve párhuzamai a dona militaria körében ismert, átfúrt, nagyobb méretű (általában 2-6 cm átmérőjű, kb. 2 cm - vagy nagyobb - vastagságú), achátból, kalcedonból, karneolból, borostyánból készült ovális vagy kerek phalerák körében ismertek, amelyek Tiberius és Caligula uralkodása idején, Kr. u. 14-54 között készültek. Suetonius nyomán (Suet., Caius 7.) általánosan elfogadott a Cupido-Amorként való meghatározás (M. Feugère), szemben a Gorgó-fóként történő azonosítással (M. E. Babelon).

Állatalakok (Kat. 2.)

Vadászkutya nyúlal (Kat. 2.)

2. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.1.

M.: 1,2 x 0,3 cm.

Anyaga: Háromrétegű ónix.

Kora: 2-3. század.

Lit.: Publikálatlan.

Kámeó-technikával vésott, három rétegű ónix (világoskék-sötétkék-fehér/világoskék) gyűrűkő. Hátul domború és elnagyoltan eldolgozott, több helyen pikkelyesen letöredezett világoskék felülettel, amelytől élesen elválik a vékony középső sötétkék sáv. Ebből emelkedik

ki a világoskékes-fehér árnyalatban megmunkált ábrázolás a gyűrűkő fehér/világoskék szegéllyel keretelt felületén, amelyen földvonalon álló pálmafa, előtte futó kutya alapvonalon, jobbra. Tőle jobbra, a kutya fejének magasságában, de külön alapvonalon, előre menekülő nyúl.⁵⁰ A kámeó megmunkálása, főként hátoldalának kidolgozása igen hasonlít a Kat. 3. számú kámeóéhoz.

Szimbólum (Kat. 3.)

Emlékezés-gesztus (Kat. 3.)

3. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.2.

M.: Gyűrű: 1,8 x 1,7 cm; Kámeó: 1,04 x 0,7 x 0,36 cm.

Anyaga: Aranygyűrű háromrétegű ónix kámeóval.

Kora: A gyűrűforma alapján 3. század.

Lit.: Publikálatlan. A kámeó-típushoz: Yeroulanou 1999:Cat. 269.; Gesztelyi 2000:Kat. 284. (további párhuzamokkal). A jelenet értelmezéséhez: Plin., Nat. hist. 11. 103: est in aure ima memoriae locus, quem tangentes antestamur; Swoboda 1955. A felirathoz és további párhuzamokhoz: CIGP Kat. 77. Hasonló ábrázolás azonos tartalmú, latin felirattal: Guiraud 1988:Cat. 880. (MEMEN / TO). Hasonló ábrázolás más feliratokkal: Yeroulanou 1999:Cat. 312. (UTERE FELICITER). A gyűrűformához: Gesztelyi 2001:Kat. 84. (gagátból!); Tóth 1986:6. kép c (MNM, ltsz.: 132.1908.1.) és 6. kép d (MNM, ltsz.: 148.1885.1.).

Aranygyűrű belül lapos karikával, amely az ujj belső oldalán kicsúcsosodik. A karika lapjai kívül élben találkoznak, vállai erőteljesen kidomborodnak, felülete háromszög alakban csatlakozik a körte alakú, külső oldalán bordázott díszű, 4 mm magas, a belső oldalára visszahajtott peremű lemezhez, amelyben a fej formáját követő, fekvő körte alakú, kámeó-technikával vésett, háromrétegű (fehér-sötétkék-világoskékes/fehéres) gyűrűkő látható. Hátul domború és elnagyoltan eldolgozott, több helyen pikkelyesen letöredezett fehér felülettel, amelytől élesen elválik a vékony középső sötétkék sáv. Ebből emelkedik ki a világoskékes-fehér árnyalatban megmunkált ábrázolás a gyűrűkő felületén, amelyen jobboldali fülcimpát hüvelykujjal és mutatóujjal megfogó jobb kéz, körülötte pedig görög felirat (MNHMONEYE) olvasható. A gyűrű méretéből ítélve (belső átm.: 1,4 x 1,3 cm) gyermeké lehetett.

⁵⁰ Érdemes megjegyezni, hogy a Kat. 40. számú gemmán ábrázolt kutya és az előre menekülő nyúl is két, külön alapvonalon áll.

II. Intagliók (Kat. 4-42.)

Istenek, istennők (Kat. 4-24.)

Iuppiter (Kat. 4-7.)

4. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.19.

M.: 1,67 x 1,3 x 0,43 cm.

Anyaga: Kalcedon.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Trónoló Iuppiter: Gesztelyi 2000:Kat. 64-70. (MNM, Kat. 66., Brigetióból). Trónuson ülő Iuppiter sassal: Gesztelyi 2001:Kat. 1. (áttetsző kalcedon Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1972., elveszett), Kat. 2. (áttetsző kalcedon Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1973.), Kat. 3. (sötétvörös karneol Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1992.).

Álló ovális, mindkét oldala domború, éle a hátoldal felé összetart. Fényezett felületű, ép. Opálosan áttetsző, belseje felhős, benne zárványok. Támla nélküli, keresztpántokkal összefogott lábú trónuson (diphros) ülő Iuppiter, izmos, ruhátlan felsőteste szemből, szakállas, sisakszerű hajjal keretezett arca és előrenyújtott, köpennyel fedett bal lába oldalnézetben ábrázolva. Jobb lábát maga alá húzza. Előrenyújtott baljában paterát tart, jobbjaival sceptrumra támaszkodik. Előtte sas, amely a fejét Iuppiter felé fordítja. Az isten izomzata és ruháinak redőzete részletesen kidolgozott, a sas stilizált, kissé elnagyolt, de jól felismerhető. Gondosan vésett, színvonalas munka.

5. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.20.

M.: 1,26 x 0,97 x 0,3 cm.

Anyaga: Nicolo.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Trónoló Iuppiter: Gesztelyi 2000:Kat. 64-70. (MNM, Kat. 66., Brigetióból). Trónuson ülő Iuppiter sassal: Gesztelyi 2001:Kat. 1. (áttetsző kalcedon Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1972., elveszett), Kat. 2. (áttetsző kalcedon Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1973.), Kat. 3. (sötétvörös karneol Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1992.). Iuppitert - mögötte álló - szárnyas Victoria koszorúzza: Gesztelyi 2000:Kat. 75. (ismeretlen lelőhelyről, MNM, ltsz.: R. 55.24.70.), további párhuzamok említésével.

Álló ovális, mindkét oldala lapos. Éle egyenes, pereme rézsús, az előlap felé összetart. Sötét-kék hátoldala és pereme fényezett, világoskék vésett felülete matt, kopott. Támla nélküli trónuson (diphros) ülő Iuppiter. Felsőteste szemből, sisakszerű hajjal keretezett feje és előrenyújtott, köpennyel fedett bal lába oldalnézetben ábrázolva. Jobbjaival, amelyről köpenye lelog, sceptrumra támaszkodik, előrenyújtott baljában szárnyas Victoria, aki koszorút nyújt fe-

lé. Lábánál felé néző sas. Szépen vésett, bár az apró részleteket hanyagoló, inkább csak körvonaljaiban kidolgozott munka.

6. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.21.

M.: Gyűrűkarika átm.: 2,1-2,2 cm, v.: 0,2-1,44 cm; Gemma: 0,9 x 0,7 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 1-2. század.

Lit.: Publikálatlan. Hasonló stílusban készült gemmák: Gesztelyi 2000:Kat. 79. (ismeretlen lelőhelyről, MNM, ltsz.: R. 30.1868.II.8.) és Kat. 82. (Nagyberki-Szalacska, MNM, ltsz.: R. 56.16.2.). Trónoló Iuppiter ábrázolására lásd a Kat. 3-4. számú darabokat.

Ezüstgyűrű ovális keresztmetszetű, a lemez felé egyenletesen vastagodó, törött karikával. A lemez felszínével megegyező szinten fekvő ovális gemma. Felülete kopott, eredetileg fényezett volt, amint azt a vésetben megfigyelhető fényezés mutatja. Alapvonalon, sámliszerű trónon ülő Iuppiter. Elnagyolt, stilizált vonalvezetés, élesen bemetszett kontúrokkal. A test egyes részletei hiányoznak, ezért pl. Iuppiter ülő testhelyzetére a „trónusból” és a comb vízszintes vonalából lehet következtetni, alsó lábszára ugyanakkor hiányzik. Karját előrenyújtja, de semmi (pl. patera) nem látszik a kezében. A gemma az istenalak fejnél törött.

7. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.7.

M.: 1,63 x 1,25 x 0,3 cm.

Anyaga: Narancsszínű karneol.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Iuppitert ábrázoló pannoniai gemmákhoz: Gesztelyi 2000:Kat. 63-76. (Kat. 68.: Brigetio); Gesztelyi 2001:Kat. 1-5. (Brigetio).

Fekvő ovális, mindkét oldala lapos, fényezett, matt éle a hátoldal felé összetart, lekerekített. Pereme a bal oldalon sérült, maga a gemma pedig félbe tört. Bal oldalán jobbra néző, trónuson ülő, földvonalon ábrázolt Iuppiter, egyik kezével sceptrumra támaszkodik, másik kezét előre nyújtja, benne paterát tart. Alsótestét hosszú ruha fedi. Lábánál a fejét az isten felé fordító sas. A felület jobb szélén hosszú chitónban szemből, lebegő testtartásban ábrázolt, fejét Iuppiter felé fordító szárnyas Victoria. Egyik karját (koszorúval) Iuppiter felé nyújtja, a másikon a vállára fektetett pálmaágat tart. Hasonló kompozíció jelenik meg egy a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött, ismeretlen lelőhelyű kalcedon gemmán (Gesztelyi 2000:Kat. 75.).

Mars (Kat. 8-9.)

8. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), az 1994. évi ásatás során a D15 szelvény kidobott földjéből. Szórvány.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 994.D15.315.3.

M.: 1,43 x 1,12 x 0,34 cm.

Anyaga: Szürke ónix.

Kora: 2. század.

Lit.: Borhy 1997-1998:211-212.

Álló ovális, díszített felületén enyhén domború, másik felülete sík, széle ferdére vágott. Felülete fényezett. A díszített felület alsó harmadában és bal szélén sérült.

Alapvonalon álló, háromnegyed szemből nézetben ábrázolt, testsúlyát a bal lábára helyező fiatal, szakáll nélküli Mars Ultor. Jobbra fordított fején attikai típusú sisak, testén izompáncél látható. Vállain hátul átvetett paludamentumának egyik vége a bal karját takarja, másik vége pedig felemelt jobb karja mögött lelóg. Bal kezével földvonalon álló pajzsra támaszkodik, jobbjaiban kicsit ferdén álló, lefelé fordított hegyű lándzsát tart, mögötte a lándzsára kötött, hosszú, lebegő szalagok láthatók.

Kidolgozására a következő ismérvek jellemzők: nagy fej, vékony nyak, az arcél nem más, mint egy függőleges véset. A szemet és az orrot külön jelölte a vésnök. Az alakot erőteljes, egyenes vállvonal jellemzi, a test középső része mélyen bevéselt, a pteryges alól kilógó ruharedők pedig vékony vonalakkal jelöltek. Az izompáncél alját és a paludamentum végét egyenesen vésett vonal jelzi. A lándzsát és a szalagokat a felületbe karcolva jelenítették meg. Mindezek alapján a gemma Mars ábrázolása részletes, de közepes színvonalú munkának mondható.

A gemma keltezésére vonatkozóan - minthogy szórványleletről van szó - az ásatásból csak közvetlen adalékokkal rendelkezünk. A felszín alatti legfelső római rétegek, amelyekből a gemma is származik, a 2. század második felére és a 3. század első felére tehetők. Ezért ha a gemma készítése nem is biztosan, de földbe kerülése talán erre az időszakra esik.

9. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.9.

M.: 1,26 x 1,02 x 0,24 cm.

Anyaga: Nicolopaszta.

Kora: 3. század.

Lit.: Publikálatlan. Hasonló anyagból készült, az itt tárgyaltéhoz hasonló méretű darab Brigetióból: Gesztelyi 2001:Kat. 4. (trónoló Iuppiter?).

Alul sötétkék, felül világoskék, fény felé fordítva zöldes tónusú nicolopaszta. Álló ovális, mindkét oldala lapos, éle egyenes, pereme rézsús. Felülete lekopott, ábrázolása alig felismerhető. Jobbra néző Mars, egyik karját kinyújtja, könyökben behajlítva már nem látható lándzsára támaszkodik. Másik karját a teste mellett leengedi, és álló pajzsán pihenteti.

Minerva, Minerva/Athéna (Kat. 10-11.)

10. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.22.

M.: 1,5 x 1,15 x 0,42 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 1-2. század.

Lit.: Publikálatlan. Athéna Parthenos-típusa: Gesztelyi 1986:Kat. 7. (DM); Gesztelyi 2001:Kat. 8. (Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1988.). Athéna kígyóval: Gesztelyi 2000:Kat. 81. (ismeretlen lelőhelyről, MNM, ltsz.: Ú. 151.1881.2.).

Álló ovális, vésett oldala erőteljesebben, hátoldala alig érzékelhetően domború, pereme rézsús, a hátoldal felé összetart. Teljes felülete, a véset is fényezett. Ép, felhősen áttetsző, belsejében zárványok, felülete kopott. Alapvonalon álló Minerva/Athéna hosszú chitónban. Teste szemből, korinthosi típusú sisakos feje profilban. Előrenyújtott baljában felé néző és koszorút nyújtó Victoria/Niké. Jobb karjával lándzsájára támaszkodik, mellette a földön álló pajzs. Athéna Parthenos-típus. Az állóalaktól jobbra ágaskodó kígyó, amelynek farka a másik oldalon, a pajzs fölé magasodva látható. Minerva/Athéna alakja gondosan, mélyen vésett, részleteiben megmunkált, Victoria/Niké alakja ezzel szemben elnagyolt, stilizált, kisméretű csiszolókoronggal éppen csak a felületbe vésve. A kígyó feje mélyebben, farka vonalszerűen bevésve.

11. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.23.

M.: 1,5 x 1,16 x 0,3 cm.

Anyaga: Barna jaspis.

Kora: 2-3. század.

Lit.: Publikálatlan. Minerva ábrázolása: Gesztelyi 2000:Kat. 79-84.

Álló ovális, mindkét oldala lapos, pereme rézsús, a hátoldal felé összetart. Felülete a véset kivételével fényezett. Pereme enyhén sérült. Alapvonalon álló Minerva hosszú chitónban, balra. Teste szemből, korinthosi sisakot viselő feje profilban ábrázolva. Egyik kezét előre nyújtja, benne paterát tart. A másik kezével a földön álló, profilban ábrázolt, umbóval és sugárirányú vonalakkal díszített pajzsára támaszkodik. A pajzs mögött lándzsa, előtte oltár, égő tűzzel. Gondosan vésett munka, a felületkezelés stílusa, a ruharedők kiképzése emlékeztet a Kat. 17. jaspis-gemma Ceres-ábrázolására.

Dea Roma (Kat. 12.)

12. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.24.

M.: 1,43 x 1,12 x 0,44 cm.

Anyaga: Piros karneol.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Dea Roma ábrázolása: Gesztelyi 1986:Kat. 9. (DM, ltsz.: DF R.XI.24.). Dea Roma a kezében Victoriával: Mandrioli Bizzarri 1987:Cat. 95. Dea Roma rövidre kötött chitónban, a kezében Victoriával, fedetlen mellel: Gesztelyi 1986:Kat. 10. (DM, ltsz.: DF R.XI.50.);⁵¹ szabadon hagyott bal mellel: Gesztelyi 1986:Kat. 11. (DM, ltsz.: DF R.XI.35.).

Álló ovális, vésett oldala erőteljesebben, hátoldala alig érzékelhetően domború, pereme rézsűs, a hátoldal felé összetart. Teljes felülete, a véset is fényezett. Ép, felhősen áttetsző, belsőjében zárványok. Alapvonalon álló, támla nélküli széken ülő Dea Roma jobbra, rövidre kötött chitónban. Lábán rövidszárú katonai csizma. Teste háromnegyed oldalnézetben, korinthosi sisakos feje profilban. Jobb melle szabadon hagyva. Jobb karja behajlítva, a mellett álló pajzsra támaszkodik. Előrenyújtott baljában szárnyas Victoriát tart, aki koszorút nyújt felé. Dea Roma előtt ruhátlan, szárnyas Amor, aki kardot nyújt át. Igen kvalitásos, jó műhelyből származó darab: Dea Roma arcéle aprólékosan kidolgozott, a ruharedők plasztikusan ábrázolva, a mellékalakok is részletesen, a legapróbb részletekig finoman megjelenítve. Jól proporcionált kompozíció.

Bonus Eventus (Kat. 13-16.)

13. Lh.: Brigetio.

Órzási hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.4.

M.: 1,35 x 1,03 x 0,29 cm.

Anyaga: Barna jáspis.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Bonus Eventus ugyanezen típusához: Gesztelyi 2000:Kat. 162-164. Bonus Eventust - akár más típusban is - ábrázoló gemmákhoz Brigetióból: Gesztelyi 1998:138, 24. kép = Gesztelyi 2000:Kat. 159. (barna jáspis, Brigetióból, MNM, ltsz.: R. 41.1880.13.); Gesztelyi 2000:Kat. 157. (mélyvörös karneol, Brigetióból, MNM, ltsz.: R. 9.1940.2.); Gesztelyi 2001:Kat. 34. (piros karneol, Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1995.), Kat. 35. (jáspis, Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 2009.).

Álló ovális, mindkét oldala lapos, éle a hátoldal felé összetart. Fényezett felületű, a véset kivételével. Felülete és pereme több helyen sérült. Alapvonalon kontrasztosítottan álló, előlnézetben ábrázolt, fejét jobbra fordító ruhátlan Bonus Eventus. Teste mellett leengedett kezében kalászt tart, előrenyújtott kezében paterát.

14. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Órzási hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.18.

M.: 1,74 x 1,3 x 0,32 cm.

⁵¹ Gesztelyi 1986:Kat. 10. számú darabon látható "I" betű véleményem szerint az itt tárgyalt kompozíción is megjelenő, Erős által Dea Roma felé nyújtott karddal azonos. Erőst a debreceni Déri Múzeumban levő darabon nem ábrázolták.

Anyaga: Barna jáspis.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Bonus Eventus ábrázolására és az attributumok hasonló elhelyezkedésére: Gesztelyi 2001:Kat. 34. (Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1995.).

Álló ovális, mindkét oldala lapos, éle a hátoldal felé összetart. Fényezett felületű, a véset kivételével. Ép. Alapvonalon kontraposztóban álló (bal tartóláb, jobb láb behajlítva), háromnegyed oldalnézetben ábrázolt Bonus Eventus. Feje profilban, balra néz, haja sisakszerű. Válláról köpeny lóg le. Mindkét karját előrenyújtja: baljában két szőlőfürt, felemelt jobbjaiban búzakalász. Megmunkálása és az attributumok kidolgozása, elhelyezkedése igen hasonló a Kat. 17. számú gemma Ceres ábrázolásához. Stílusjegyek alapján a Kat. 25. számú, Théseust (vagy héróst) ábrázoló jáspis gemmához közelít.

15. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), az 1994. évi ásatás során az R7 szelvény SE 025 rétegében. Ugyanebből a rétegből Antoninus Pius uralkodására keltezhető, közelebből sajnos nem meghatározható, kopott dupondius (ltsz.: 994.R7.025.2.), valamint a 2. század második felére és a 3. század első harmadára keltezhető terra sigillata leletek kerültek elő.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 994.R7.025.1.

M.: Gyűrű: 1,2 x 1,2 x 2 cm; Gemma: 1,7 x 0,9 x 0,4 cm.

Anyaga: Bronzgyűrű háromrétegű (fekete, fehér és vörös) üvegpasztá gemmával.

Kora: 2-3. század.

Lit.: Borhy 1997-1998:209-210. A gyűrűforma 2. századtól a 3. század közepéig terjedő keltezésére: Tóth:8; Gesztelyi 2000a:Kat. 24. (Gorsiumból, ltsz.: 70.169.1.).

A gyűrűkarika külső kerülete ellipszis alakú, kivéve a lemez oldalát, amelynek felülete a gemma szélességében egyenes vonalvezetésű. A gyűrű belső vonala alul és felül ovális, legnagyobb átmérője belül 2,1 x 1,7 cm, kívül 2,4 cm. A gyűrűforma kialakítását az alábbi esztétikai szempontok határozták meg. Elülső, a szemlélő felé néző felülete szinte szögletesre nyújtott, vastagabb, erőteljesen domborodó vállkiképzéssel. Középső részét a felület legnagyobb magasságánál (1,7 cm) az álló helyzetű, a gyűrű felületének síkjából 0,2 cm magasságban kiemelkedő gemma uralja, amelyet az utólag, véséssel kialakított, alámetszett foglalatba helyeztek úgy, hogy a foglalat éles pereme alá kb. 0,2 cm magasságban körben beleágyazódik. A foglalat kimélyítése során a gyűrűlemez gemma alatti felületét olyannyira elvékonyították, hogy a foglalat alsó pereme és az ujjal érintkező hátoldala feltehetőleg a viselés során megsérült. A gemma mindkét oldalán két-két párhuzamosan futó, ívesen bekarcolt vonaldísz látható. A baloldali szinte függőlegesre sikerült és csak alsó részén ívelt, a jobb oldalon viszont a gemmát párhuzamosan követő vonalak egyrészt a gyűrűkő hangsúlyozására, másrészt a gyűrűlemez jelölésére szolgálnak. A gyűrű hátulsó, viseléskor a szemlélő számára láthatatlan része díszetlen és kidolgozás tekintetében éles kontrasztban áll az elülső résszel. A karika szélessége hátul 1,7 cm-ről 0,4 cm-re vékonyodik.

A háromrétegű üvegpasztából készült gyűrűkő ovális, pereme rézsús, felülete enyhén domború. A többrétegű gemma színösszeállítása feltehetőleg réteges követ, talán karneol-

ónixot utánoz, amely az egész császárkor folyamán kedvelt gyűrűkőnek számított. A gemma vörös felületén nehezen kivehető, alapvonalon álló, háromnegyed szemből nézetben ábrázolt alak helyezkedik el. Fejét jobbra fordítja. Az elmosódott alak testtartása alapján Bonus Eventus.

A gyűrű megmunkálását tekintve gyenge minőségű munkának mondható, mind a karika vonalvezetése szabálytalan, mind pedig a gyűrűn látható díszítés durván elnagyolt. Ez a minden finomságot nélkülöző felületesség összhangban áll a gyűrű bronz anyagával, amelynek hatását az olcsó tömegtermékként előállítható, többretegű drágakő benyomását kel-
tő színes üvegpasztá-gemmával próbálták némileg növelni.

16. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.28.

M.: Gyűrű: 2,4 x 1,26 cm; Gemma: 1,1 x 0,8 x 0,3 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 2-3. század.

Lit.: Publikálatlan. Bonus Eventus ábrázolása: Gesztelyi 2001:Kat. 34. (Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1995.).

Bronz gyűrű töredéke, az ujj felőli oldalon sérült lemezben vízszintesen elhelyezett gemmával. Álló ovális, mindkét oldala lapos, pereme rézsűs, a hátoldal felé összetart. Alapvonalon álló Bonus Eventus jobbra, egyik karját előre-, a másikat hátranyújtja. Fején sisakszerű haj, hajkarimával. Attributumok nélkül. A testrészek elnagyoltan, mégis lendületesen vésettek. Részleteiben kidolgozatlan, de jól proporcionált alak.

Ceres (Kat. 17-18.)

17. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.3.

M.: 1,55 x 1,1 x 0,26 cm.

Anyaga: Barna jáspis.

Kora: 2-3. század.

Lit.: Publikálatlan. Cereshez: Gesztelyi 1999:143., 3. kép (barna jáspis, Brigetióból = Gesztelyi 2001:Kat. 16.); Gesztelyi 2001:Kat. 14-17. és Gesztelyi 2000:Kat. 127. (valamennyi Brigetióból); Gesztelyi 2000:Kat. 126. Ceres „lebegő” (Fides publica?) típusához: Gesztelyi 1986:Kat.19., további (köztük szőlőfürttel megjelenő) párhuzamokkal és irodalommal; Mandrioli Bizzarri 1987:Cat. 202.; Gesztelyi 2000a:Kat. 15. (Gorsiumból, ltsz.: 61.1481.1.).

Álló ovális, mindkét oldala lapos, éle a hátoldal felé összetart. Felülete és a véset egyaránt fényezett. Pereme a bal oldalon sérült. Az egész felületet kitöltő, alapvonal nélkül ábrázolt Ceres balra. Az istennő háromnegyed profilban, a háta mögött körívben lebegő hosszú chitónban lábujjhegyen lépve lebeg. Sisakszerű haja kontyba kötve, feje tetején apró, V-alakú véset. Mindkét karját előrenyújtja; az egyikben (fent) két kalászt, a másikban (lent) két sző-

lőfürtöt tart. Balra, a lába előtt égő oltár. Színvonalasan megmunkált, a kidolgozott ruharedők segítségével a lebegés dinamizmusát jól érzékeltető darab. Megmunkálása és az attributumok kidolgozása, elhelyezkedése igen hasonló a Kat. 14. számú gemma Bonus Eventus ábrázolásához. Megmunkálása és az attributumok kidolgozása, elhelyezkedése a Kat. 25. számú Théseus ábrázolásához is közeláll.

18. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.25.

M.: 1,53 x 1,15 x 0,42 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Ceres ábrázolására: Gesztelyi 2001:Kat. 14-16. (Brigetióból, KDM); az attributumok hasonló elhelyezkedésére: Gesztelyi 2001:Kat. 16. (Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 2011.).

Álló ovális, mindkét oldala egyforma mértékben, alig érzékelhetően domború, pereme rézsús, a hátoldal felé összetart. Teljes felülete, a véset is, fényezett. Ép, felhősen áttetsző, belsősejében zárványok. Alapvonalon álló Ceres chitónban, balra. Teste szemből, feje profilból. Arcát sisakszerű, széles karimával stilizált haj keretezi. Orra egyenes, orrcimpája és ajkai három párhuzamos, finoman vésett rövid vonalkával érzékeltetve. Jobb karját könyökben behajlítva előrenyújtja, benne gyümölcsöstál. Bal karját a teste mellett leengedi, és búzakalászt tart. Főleg a ruharedők tekintetében finoman kidolgozott, de az istennő alakját is gondosan érzékeltető, jól proporcionált munka.

Mercurius (Kat. 19-21.)

19. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.26.

M.: 1,63 x 1,2 x 0,28 cm.

Anyaga: Nicolo (szard).

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Álló Mercurius ábrázolása: Gesztelyi 1986:Kat. 22-24. (DM); Gesztelyi 2000:Kat. 94-102. (MNM, Kat. 99., Kat. 101.: Brigetióból); Gesztelyi 2001:Kat. 13., Kat. 25-27. (KDM).

Álló ovális, mindkét oldala lapos. Éle egyenes, pereme rézsús, a vésett oldal felé összetart. Réteges, világosszürke, áttetsző kő, felülete kékes tónusú. Hátoldala, éle és pereme fényezett, vésett felülete matt, kopott. Alapvonalon álló Mercurius jobbra, előrenyújtott baljában pénzszacskó, jobbában, amellyel lelógó köpönyegét is tartja, caduceus. Felsőtestén szíj van keresztülvetve. Petasosa kivehető. Szépen vésett, gondosan kivitelezett darab.

20. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.29.

M.: Gyűrű: 2,2 x 1,96 cm; Gemma: 1,1 x 0,9 cm.

Anyaga: Bronzgyűrű nicolopaszta gemmával.

Kora: 3. század.

Lit.: Publikálatlan. Ülő Mercurius ábrázolása: Gesztelyi 1986:Kat. 21. (DM, ltsz.: DF R.XI.40.).

Véssett vonalakkal és beponcolt pontokkal díszített lapos, a lemez felé kiszélesedő ép bronzgyűrű, a lemezben vízszintesen elhelyezett, alul sötétkék, felül világoskék nicolopaszta gemma. A gemma matt, kopott. Felülete - valószínűleg hátoldala is - lapos, pereme a díszített felület felé rézsús. Ülő Mercurius (?) balra, egyik kezével a - nem ábrázolt - sziklára támaszkodik, a másikat előrenyújtja, és benne elnagyolt, alig kivehető caduceust tart. Alapvonal nincs. Felületesen megmunkált, részleteiben kidolgozatlan darab, elmosódott vonalakkal. Testtartása alapján - anélkül, hogy a kérdést egyértelműen el lehetne dönteni - felmerül szigonyra támaszkodó, ülő Neptunus (?) ábrázolásának a lehetősége, aki ez esetben delfint tarthatna a kezében.⁵²

21. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.30.

M.: Gyűrű: 2,2 x 1,5 cm; Gemma: 1,2 x 0,9 x 0,25 cm.

Anyaga: Bronzgyűrű nicolopaszta gemmával.

Kora: 3. század.

Lit.: Publikálatlan. Ülő Mercurius ábrázolása: Gesztelyi 1986:Kat. 21. (DM).

Bronzgyűrű félkör keresztmetszetű, tömör karikával, hatszögalakú, kiszélesedő lemezben vízszintesen elhelyezett, alul sötétkék, felül világoskék nicolopaszta gemma. A gemma matt, kopott. Felülete - valószínűleg hátoldala is - lapos, pereme a díszített felület felé összetart. Alapvonalon, sziklán ülő Mercurius jobbra, egyik kezével a sziklára támaszkodik, a másikat előrenyújtja, és benne talán pénzeszacskót tart. Felületesen megmunkált, részleteiben kidolgozatlan darab, elmosódott vonalakkal.

Apollo (Kat. 22.)

22. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), a 2000. évi ásatás során a -C18 szelvény SE 031 rétegében.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2000.-C18.031.1.

M.: 1,33 x 1,1 x 0,25 cm.

Anyaga: Zöld színűre égett karneol.

⁵² Gesztelyi Tamás megfigyelése.

Kora: Kr. u. 160-as évek.

Lit.: Borhy 2002. Faustina minor portrét követő gemma-ábrázolásokhoz: Guiraud 1988:Cat. 510.; Borhy 1996; Borhy 1997; Borhy 2002. Apolló hasonló ábrázolásához: Gesztelyi 2000:App. III/1. Vö. a Kat. 29. és 30. számú darabokkal.

Álló ovális, átvilágítva áttetsző, mindkét felületén, a vésetben és élein egyaránt fényezett. Véssett felülete enyhén domború, hátoldala lapos, éle a hátoldal felé összetart. Balra néző, az egész felületet kitöltő, mélyen és plasztikusan véssett nőies vonásokat mutató mellkép. Hátul kontyba összefogott haja diadémaszerűen szegélyezi arcát, belőle nyakára egy fűt fut le. A chlamysban ábrázolt mellképtől balra babérág. Hajviselete alapján közeláll Faustina minor 160-as évekre keltezhető portrétípusához. A babérág alapján talán Apollo.

Sol/Hélios (Kat. 23.a-b)

23. a-b Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), 2001. évi ásatás során a G14 szelvény SE 033 rétegében.

Órzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.G14.033.1. és 2001.G14.033.2.

M.: 1,79 x 1,04 x 0,96 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol (2001.G14.033.1.) és eredeti agyaglenyomata (2001.G14.033.2.).

Kora: 1-2. század.

Lit.: Publikálatlan. Sol ostorral: Gesztelyi 1986:Kat. 35. és Gesztelyi 2000: Kat. 142. Sol-büsztt ábrázolása: Gesztelyi 2000: Kat. 335.

Álló ovális, áttetsző, csillogóan fényezett felületű. Mindkét oldala - a hátoldala erőteljesebben - domború, éle a hátoldal felé összetart. Balra néző, mélyen véssett, plasztikusan megmunkált mellkép, nyaka körül chlamys. Fején rövid, vékony, egyenes egyenes vonalakból felépülő sugárkorona (Sol). Elsőrangúan kidolgozott munka. A büszt mellett balra hegyes eszköz, talán ostorvég ábrázolása. Lenyomatát megőrizve, agyagrógben került elő (2001.G14.033.2.) olyan, éremleletek alapján a Severus-korra keltezhető rétegben, amelyből - és amelynek közeléből - további gemmák kerültek elő (Kat. 49-50. számú darabok).

Aesculapius (Kat. 24.)

24. Lh.: Brigetio déli territoriuma, a canabaen kívül, egy villagazdaság területéről.

Órzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.31.

M.: 1,34 x 1,04 x 0,34 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 1-2. század.

Lit.: Publikálatlan. Aesculapius ábrázolása: Gesztelyi 1986:Kat. 31. (DM, ltsz.: DFR.XI.88.); Gesztelyi 2000:Kat. 128. (Veczelről /Dacia superior/, MNM, ltsz.: R. 16.1870.2.).

■
Álló ovális, hátoldalán lapos, vésett oldalán enyhén domború, mindkettő matt. Fényezett pereme ívelt, a hátoldal felé összetart. Áttetsző. Alapvonalon álló, szemből ábrázolt Aesculapius. Izmos felsőteste mezítelen. Vállairól köpeny hull alá, amely testét deréktól lefelé eltakarja. Szakállas fejét jobbra fordítja. Leengedett bal kezében botot tart, amelyre kígyó tekeredik. Felsőtestének erős izomzata részletesen kidolgozott, ruhája finoman érzékeltetett redőzetben hull alá. Gondosan vésett, színvonalas munka, jól proporcionált alakkal.

Mitológiai alakok, jelenetek (Kat. 25-28.)

Théseus (Kat. 25.)

25. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.32.

M.: 1,8 x 1,3 x 0,26 cm.

Anyaga: Barna jáspis.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Théseus ábrázolása: Gesztelyi 2000:Kat. 184. (ismeretlen lelőhelyről).

Álló ovális, mindkét oldala lapos, éle a hátoldal felé összetart. Egész felülete erősen kopott, a véset fényezett. Jobb szélén sérült. Rövid alapvonalon álló, háromnegyed oldalnézetben ábrázolt hērós (Théseus?). Profilban ábrázolt, részleteiben is megmunkált hajkarmás fejét lehajtja, és az előrenyújtott kezében tartott, hüvelyben levő kardját nézi, amelynek szíja lelóg. Magasszínvonalú, remekül megmunkált, kiváló műhelyből származó darab. A hērós izomzata jól proporcionált, részleteiben kidolgozott. Hajfűrtjei a fejtetőn és a hajkoronán egyaránt párhuzamos vonalakkal kidolgozottak. Stílusjegyek alapján a Kat. 14. sz., Bonus Eventust ábrázoló jáspis gemmával egyezik, amely a Kat. 17. sz. Ceres darabhoz is közeláll.

Szatír (Kat. 26-27.)

26. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.33.

M.: 1,5 x 1,14 x 0,26 cm.

Anyaga: Barna jáspis.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Szatírábrázolásokhoz: Gesztelyi 1978; Gesztelyi 1986:Kat. 58. (DM); Gesztelyi 2000:Kat. 33. (ismeretlen lelőhelyről, MNM, ltsz.: R. 55.24.58.); Gesztelyi 2001:Kat. 39. (Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 137.).

Álló ovális, mindkét oldala lapos, pereme a hátoldal felé összetart. Teljes felülete, a véset is fényezett. A teljes felületet kitöltő, balra néző, profilban ábrázolt fiatal szatír portréja. Hosszú, kissé ferdén ábrázolt nyakon ülő feje kerek, haja dús, oldalt, a homlokon és a tarkón

erőteljesen hullámszó. Szemöldöke dús, szeme tágra nyitott. Orra rövid, hegyes. Egyik kezét előrenyújtja, és a vállára fektetett lagobolont fogja. Vállán és mellkasán állatbőr (nebris). Mélyen, rendkívül plasztikusan vésott, az arcfelületet is részletesen kidolgozó, lendületes darab. Igen színvonalas műhelyből származik.

27. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.27.

M.: Gyűrű legn. h.: 1,1 cm, legn. sz. 1,32 cm; Gemma: 1,3 x 0,9 x 0,27 cm.

Anyaga: Bronzgyűrű töredéke nicolopaszta gemmával.

Kora: 3. század.

Lit.: Publikálatlan. Táncoló szatír ábrázolása: Gesztelyi 2000:Kat. 171. (MNM, nicolopaszta ismeretlen lelőhelyről, ltsz.: R. 56.16.18.).

Bronzgyűrű lemezének és lapos karikájának töredéke, a lemezben vízszintesen elhelyezett gemmával. Álló ovális, mindkét oldala lapos. Éle egyenes, pereme rézsús, a vésott oldal felé összetart. Réteges nicolopaszta; alul sötétkék, felül világoskék. Felülete matt, kopott. Tánc-lépésben jobbra lépő szatír, alapvonal nélkül. Egyik előrenyújtott karjában szőlőfürt, a másikban pedum. Felületesen megmunkált, részleteiben kidolgozatlan darab, elmosódott vonalakokkal.

Amor (Kat. 28.)

28. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.34.

M.: 1,55 x 1,3 x 0,13 cm.

Anyaga: Ezüst.

Kora: 1-2. század.

Lit.: Publikálatlan. Ezüstapplikáció hegyikristály gyűrűn: Gesztelyi 2000:Kat. 170. (MNM, ismeretlen lelőhelyről, ltsz.: R. 10.1950.154.). Rézlapocska, gemmatechnikával vésve: Gesztelyi 2000:Kat. 255. (MNM, ismeretlen lelőhelyről, ltsz.: R. 63.1.39.). Fa törzsére tekeredő kígyó ábrázolása: Furtwängler 1896:Nr. 3319. (üvegpaszta); Sena Chiesa 1966:Nr. 482. (üvegpaszta); Mandrioli Bizzarri 1987:Cat. 244. Hygieia fa törzsére tekeredő kígyót etet: Maaskant-Kleibrink 1978:Nr. 287. (karneol, Kr. e. 1. századi); Gesztelyi 2000:Kat. 129. (Adonyból, MNM, ltsz.: K. Ann. Jank. 28.). Bottal fán ülő lepkére ütő Amor: Furtwängler 1896:Nr. 7477. (karneol). Bottal fán ülő madárra ütő Amor (alatta a fán lepke ül): Furtwängler 1896:Nr. 7472. (karneol). Bottal fán ülő madárra ütő Amor: Furtwängler 1896:Nr. 7479-7480. (karneol); Sena Chiesa 1966:Nr. 303. (piros jáspis); Maaskant-Kleibrink 1978:Nr. 590. (1. századi, nicolo). Vésott kövek, fémlapok és éremverőtövek készítői közötti kapcsolatot feltételez Plantzos 2002.

Álló ovális, egyik oldalán gemmatechnikával vésott ezüstlap. Alapvonalon álló fa, amelynek törzse körül kígyó tekeredik, levelekkel dúsán borított ágán madár ül. A fától jobbra alapvo-

nalon álló, botot tartó ruhátlan, szárnyas Amor. Előtte csőrrel lefelé ábrázolt, nyilvánvalóan általa megölt madár esik le a földre. A tekeredő kígyót lendületesen, támadóan-védekezően megjelenítő, az ábrázolt alakokat - így pl. még a kígyóbőr pikkelyeit is - részletesen feltüntető darab. Fémlemezre vésett, a gemmatechnikát utánzó gyűrűdész Pannoniából és a Római Birodalomban egyaránt ritka. Színvonalas technikai jegyei alapján kora császárkori lehet.

A jelenet értelmezéséhez nem ismerünk közvetlen párhuzamot. Bár gyakran találkozunk gemmákon Amor és madarak együttes ábrázolásával, illetve a fa törzsére tekeredő kígyó megjelenítése sem nem ismeretlen, sem nem ritka, a két motívum együttes megjelenítése - ismereteink szerint - példa nélkül áll. Az ábrázolás valószínűleg két mitológiai elemből áll össze. Az egyik vonalon az Erós/Amor alakok bottal fán ülő szárnyas lényeket (madarak, lepkék, vagy mindkettő) elkergető jelenetét kell látnunk, a másikon talán a Hesperidák fáját Héraklészől védő kígyó (Ladón) alakját. Erós/Amor-alakok gyakran jelennek meg a glyptikában különböző istenek, így Héraklész alakjában illetve attribútumaival is,⁵¹ így ez esetben is elképzelhető a Hesperida-történetnek az Erósok képi világába való átültetése.

A gemmatechnikával vésett ezüstlap kapcsán felvetődik a kérdés, hogy milyen módon helyezhették a gyűrűre. Az ismert - meglehetősen kevés - párhuzam alapján elképzelhető, hogy eltérő színű fémgyűrűre erősítették (pl. arany, de a Magyar Nemzeti Múzeumban található egy hegyikristály gyűrű is, ezüst applikációval). A brigetioi darab hátoldalán nincsenek forrasztásnyomok, ezért leginkább valamilyen foglalat jöhet számításba.⁵⁴

Császár- és császárnőportrék (Kat. 29-32.)

Faustina minor (Kat. 29-30.)

29. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), 1995. évi ásatás során az F14 szelvény SE 089 rétegében.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 995.F14.089.1.

M.: 1 x 0,8 x 0,1 cm.

Anyaga: Áttetsző üvegpasza.

Kora: Kr. u. 152-166.

Lit.: Borhy 1996; Borhy 1997; Borhy 1997-1998; Borhy 2002. Vö. Kat. 22. és Kat. 30. darabokkal.

Álló ovális, matricából üvegpasza öntésével előállított, mindkét oldalán lapos. Belsejében buborékos, felszíne az üveg korróziója miatt rücskös. Balra néző női büszt, „V”-alakú nyakki-

⁵¹ Furtwängler 1896:Nr. 3020.

⁵⁴ Az ezüstgemma és a rajta látható ábrázolás párhuzamait, továbbá a jelenet értelmezési lehetőségeit illetően Barbara Tasser (Innsbruck, Leopold-Franzens-Universität, Institut für Klassische Archäologie) volt segítségemre. Kedvességét ezúton is köszönöm.

vágású chitónban, és a vállára terített chlamysban. Haja párhuzamos hullámokba rendezett, hátrafésült, enyhén ondolált, tarkóján kontyba összefogva. Orra kissé duzzadt, szemöldöke felhúzott, szeme tágra nyílt. Ajkai teltek, kicsi álla és orcája kerek. A fej hosszúkás, ferdén ábrázolt nyakon ül Antoninus-kori női portré, talán Faustina minor (vagy Lucilla?).

30. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.10.

M.: 1,18-1,23 x 0,35 cm.

Anyaga: Nicolopaszta.

Kora: 3. század.

Lit.: Borhy 2002. Vö. Kat. 22. és Kat. 29. számú darabokkal.

Szabálytalan köralakú, mindkét oldalán lapos, pereme rézsűs. Felszíne korrodálódott, rücskös. Alsó rétege sötétkék-lila tónusú, fölötté világoskék réteg, amelynek közepén balra néző, alig kivehető fej, egyenesen levágott nyakkal. Haja a tarkója mögött kontyba összefogva. Faustina minor típusát követi? Ugyanakkor témájában, alakjában, méreteiben és anyagában közeláll a Kat. 32. számú, Caracalla-portrét ábrázoló nicolo gemmához.

Iulia Domna (?) (Kat. 31.)

31. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.8.

M.: 1,23 x 1,12 x 0,29 cm.

Anyaga: Sötétlila üvegpaszta.

Kora: 2. század vége - 3. század első harmada.

Lit.: Borhy 2002.

Álló ovális, mindkét oldala lapos, pereme rézsűs. Az egész felületet kitöltő, balra néző női portré, jellegzetesen Severus-kori hajjal. Iulia Domna?

Caracalla (Kat. 32.)

32. Lh.: Brigetio-castra legionis területe.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.35.

M.: 1,14 x 0,3 cm.

Anyaga: Nicolo.

Kora: 3. század eleje, 212 (Geta meggyilkolása) után.

Lit.: Publikálatlan. Caracalla - és Geta - ábrázolása gemmákon: Gesztelyi 1985. Köralakú nicologemma III. Gordianus ábrázolásával: Hermitage ... 1976:Cat 141 (átm.: 1,4 cm).

Kőralakú, mindkét oldala lapos, éle egyenes, pereme rézsús. Teljes felülete fényezett. Sötétkék alaprétegen közepén világoskék felület, benne balra néző szakállas férfifej. Arcvonásai kemények, homlokát összeráncolja, száját összeszorítja. Frizurája katonásan rövid, hajában hátul szalaggal megkötött koszorú. Katonai köpenyt visel. Részletesen kidolgozott portré, plasztikus felületkezeléssel, a Caracalla-portrék katonai vonulatának stílusjegyeit jól hangsúlyozó ábrázolásmóddal. Témájában, alakjában, méretében és anyagában közeláll a Kat. 30. számú, talán Antoninus-kori női (?) fejét ábrázoló nicolopaszta gemmához.

Állatalakok (Kat. 33-41.)

Ló (Kat. 33-34.)

33. Lh.: Brigetio.

Órzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.12.

M.: 1,02 x 0,8 x 0,43 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Hasonló ábrázolás: Guiraud 1988:Cat. 663., 665., 666., 668.; Gesztelyi 1986:Kat. 86. (DM, ltsz.: DF R.XI.84.); Gesztelyi 2000:Kat. 208. (ismeretlen lelőhely, MNM, ltsz.: R. 56.16.8.); Gesztelyi 2001:Kat. 46-47. (Brigetióból, KDM).

Fekvő nyolcszögalakú, mindkét oldala lapos, pereme rézsús. Belseje felhős, áttetsző, pereme sérült. Földvonalon balra álló, legelésző ló. Sörénye részletesen kidolgozott, farka a testtől különvállik. Egyik mellső lábát a hasához emeli. Plasztikusan megmunkált, gondosan vésett ábrázolás, gömbölyded, enyhén absztrakt vonalakkal.

34. Lh.: Brigetio.

Órzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.6.

M.: 0,9 x 1,3 x 0,36 cm.

Anyaga: Nicolo.

Kora: 1. század.

Lit.: Publikálatlan. Szárnyas ló (Pégasos) ábrázolása: Guiraud 1988:Cat. 799-805. (valamennyi Galliából).

Sötétkék alapú, világoskék felületű, szépen fényezett nicolo. Fekvő ovális, mindkét oldala lapos, pereme az előlap felé rézsús, oldala egyenes. A gemma közepén egyenes vonal mentén kettétört. Törésfelülete három réteget mutat: alul sötétkék, közepén fehér, legfelső vékony rétege világoskék. Földvonalon álló szárnyas ló (Pégasos), feje hiányzik. Két sorban felirat: SIM[...]/VICI[...], vagy [...]MIS/[...]VICI. Az 1. sor „S” és a 2. sor „C” betűje retrográd.

A betűformák kissé ügyetlenek, nem készülhettek a gemmavésnök keze által. Vésnökssignatúra helyett talán egy tulajdonos nevét láthatjuk benne. Kiegészíthetetlen?⁵⁵

Nyúl (Kat. 35.)

35. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.12.

M.: Gyűrűkarika átm.: 1,8 - 2,23 cm; Gemma: 0,8 x 0,75 x 0,45 cm.

Anyaga: Sárga karneol.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan. Azonos nyúl-ábrázolás: Gesztelyi 1986:Kat. 87. (sárgászöld karneol pihe-
nő nyúl ábrázolásával, DM, ltsz.: DF R.XI.67.). További párhuzam: Guiraud 1988:Cat.
673.

Ezüstgyűrűből magasan (0,45 cm) kiemelkedő, fekvő ovális sárga karneol. Oldala részsűs.
Domború felületén gondosan vésett, szétvetett lábbal talán futás - Gesztelyi T. szerint pihe-
nő - közben ábrázolt nyúl. Hosszú fülei, farka jól kivehető.

Delfin (Kat. 36-38.)

36. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.14.

M.: 1,17 x 0,88 x 0,26 cm.

Anyaga: Nicolo.

Kora: 1-2. század.

Lit.: Publikálatlan.

Fekvő ovális, mindkét oldala lapos, éle egyenes, pereme részsűs, a felső oldal felé összetart.
Alul sötétkék, felül az alsótól élesen elváló világoskék réteg, benne háromágú szigonnyal
úszó delfin. Pereme alul és a hátsó oldal sérült.

37. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.15.

M.: 1 x 0,72 x 0,33 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 2-3. század.

Lit.: Publikálatlan. Hasonló delfin-ábrázolás: Gesztelyi 2000:Kat. 229. (ismeretlen lelőhely-
ről, MNM, ltsz.: R. 137.1907.1.) és Kat. 230. (Brigetióból, MNM, ltsz.: R. 141.1888.118.).

⁵⁵ Hallgatóm, Thész Dóra javaslata szerint, amennyiben a teljes feliratot retrográdnak tekintjük, mérlegelni lehetne a SIM[PL] / ICIV[S] névvé történő kiegészítést.

Nyolcszögalapú csonkakúp, mindkét oldala lapos, pereme részsűs. Áttetsző, a belsejében zárványok. Lendületes vonalakkal megmintázott, szépen vésett, absztrakt módon kivitelezett delfin.

38. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.13.

M.: 1,54 x 1,23 x 0,4 cm.

Anyaga: Barna jáspis.

Kora: 2. század.

Lit.: Publikálatlan.

Fekvő ovális, mindkét oldala enyhén domború, éle a hátoldal felé összetart. Fényezett felületű. Vésett oldala erősen sérült. Háromágú szigonyt tartó delfin; szeme és csőre, valamint farokuszonyának részlete kivehető.

Sas (Kat. 39.)

39. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.16.

M.: 1,22 x 1,06 x 0,43 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 1-2. század.

Lit.: Publikálatlan. Hasonló ábrázolás: Gesztelyi 2000:Kat. 223. (ismeretlen lelőhelyről, MNM, ltsz.: R. 55.24.90.).

Fekvő ovális, kopott, matt felső oldala enyhén, fényezett hátoldala erőteljesen domború. Áttetsző, a belsejében zárványok. Bal és jobb oldalán egyaránt sérült. Földbe szúrt csapatjelvények (signa) között alapvonalon álló sas, fejét visszafordítja. Csőrében koszorú. A jobboldali csapatjelvény hiányzik, csak a csúcsa látszik.

Vadászkutya nyúllal (Kat. 40.)

40. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.17.

M.: 1 x 0,8 x 0,2 cm.

Anyaga: Barna jáspis.

Kora: 1-2. század.

Lit.: Publikálatlan. Hasonló jelenet: Gesztelyi 2000:Kat. 211. (ismeretlen lelőhelyről, MNM, ltsz.: R. 55.24.28. = 30.1868.II.4.). Elejtett nyulat marcangoló kutya, háttérben fa, lent vastag, csavart alapvonal: Gesztelyi 2001a:Kat. 6. (Arrabonából, XJM, ltsz.: 75.21.136.).

Fekvő ovális, mindkét oldala lapos. Éle a hátoldal felé összetart. Fényezett felületű, jobb széle és alsó pereme enyhén sérült. A hátsó lábaival alapvonalon álló, ugró helyzetben ábrázolt, felemelt fejű vadászkutya (kidolgozott nyakörvvel!), előtte külön alapvonalon ágaskodó,⁵⁶ fi-noman vésett hasi és hátszörzettel ábrázolt nyúl.

Futó állat (?) (Kat. 41.)

41. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Órzási hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.11.

M.: 0,7 x 0,66 x 0,27 cm.

Anyaga: Nicolopaszta.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Fekvő (?) ovális, mindkét oldala lapos, pereme rézsús. Alul sötétkék, felül világoskék, benne elmosódott, nehezen kivehető ábrázolással. Futó állat (?)

Szimbólum (Kat. 42.)

Kézfogás (dextrarum iunctio) (Kat. 42.)

42. Lh.: Brigetio.

Órzási hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.11.

M.: 0,95 x 0,86 x 0,4 cm.

Anyaga: Barna karneol.

Kora: 2-3. század.

Lit.: Publikálatlan. Hasonló ábrázolások: Gesztelyi 2000:Kat. 239., 240. (Brigetio), 241., 242. (Intercisa; hasonlóképpen stilizált ábrázolás), 243. (Komárom-Esztergom megye, hasonlóképpen stilizált ábrázolás); Gesztelyi 2001:Kat. 50.

Fekvő ovális, mindkét oldala lapos, pereme rézsús. Vésett felülete és pereme fényezett, hátoldala és a véset matt. Felületén kézfogást (dextrarum iunctio) ábrázoló jelenet. A kézfejek vastag csiszolókoronggal stilizáltak, de mélyen bevésve, az ugyancsak stilizált ujjak 4-4 vékony, a felületbe szinte csak bekarcolt vonallal érzékeltetve.

⁵⁶ A Kat. 2. számú kámeón is külön alapvonalon áll a kutya elől menekülő nyúl.

III. Díszítetlen gemmák (Kat. 43-69.)

Gyűrűkövek (Kat. 43-63.)

43. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.20.

M.: 1,85 x 1,4 x 0,46 cm.

Anyaga: Barna jáspis.

Kora: Római császárkor (3. század?).

Lit.: Publikálatlan.

Ovális, mindkét oldalán lapos, függőlegesen levágott széllal. Mindkét felülete és az oldala is fényezett, ez utóbbin utólagos csiszolások nyomai, a szabálytalan alakot eredményező csiszolás miatt matt felszínnel. Díszítetlen.

44. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.5.

M.: 1,36 x 1,1 x 0,35 cm.

Anyaga: Barna jáspis.

Kora: Római császárkor (3. század?).

Lit.: Publikálatlan.

Ovális, felül lapos, hátoldalán enyhén domború. Pereme rézsús. Mindkét oldala és a pereme is fényezett. Díszítetlen.

45. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.17.

M.: 1,5 x 0,64 cm.

Anyaga: Világoszöld üveg.

Kora: Római császárkor.

Lit.: Publikálatlan. A típushoz lásd: Gesztelyi 2001:Kat. 96. (áttetsző vörös karneol gemma, mindkét oldala domború), Kat. 111. (fekete üvegpaszta, egyik oldala lapos).

Szabályos kör alakú, mindkét oldalán domború rücskös felületű. Díszítetlen. Esetleg tessera, bár ez ellen szól, hogy - bár eltérő mértékben, de - mindkét oldala domború.

46. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.22.

M.: 0,72 x 0,69 x 0,34 cm.

Anyaga: Vörös gránát.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan. A típushoz: Gesztelyi 2001:Kat. 106. (Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 2016.).

Szabálytalan kör alakú, díszítetlen, egyik oldala erősen domború, a hátoldala lapos, rézsús éllel. Felülete fényezett, áttetsző, belsejében zárványok.

47. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.21.

M.: 0,72 x 0,67 x 0,19 cm.

Anyaga: Vörös gránát.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Szív alakú, díszítetlen, mindkét oldalán lapos, enyhén rézsús éllel. Felülete fényezett, áttetsző, belsejében zárványok.

48. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.18.

M.: 1,4 x 1,2 x 0,6 cm.

Anyaga: Ónix.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Nyolcszög alapú csonkakúp mindkét oldalon lapos felülettel, éle a hátoldal felé összetart. Színösszetétele homogén sötétkék alpból homogén világoskék felső részbe megy át. A két kék tónus között nincs éles határ, hanem „felhősen” vezet át.

49. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), a 2001. évi ásatás során a G14 szelvény SE 084 rétegében.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.G14.084.16.

M.: 2 x 1,74 x 0,4 cm.

Anyaga: Nicolo.

Kora: 3. század második fele.

Lit.: Publikálatlan.

Ovális, kétrétegű, alul sötétkék, felül világoskék, fényezett oldallal és felülettel. Éle egyenes, pereme rézsús. Díszítetlen. A keltezés 15, ugyanebből a rétegből, nevezetesen egy fa dongájú, földbe mélyített víztároló betöltéséből előkerült éremsorozaton alapul. Közülük a legkésőbbi Aurelianus (Kr. u. 270-275) és Probus (RIC 657, Kr. u. 276-282) uralkodása idejére keltezhető. Ezt a terminus ante quem keltekezést megerősíti az említett rétegből előkerült trieri Spruchbecher (Künzl 1.2.1., dat.: 255-355) is.⁵⁷

⁵⁷ Az érmekeket Vida István egyetemi hallgató, a kerámiát Fényes Gabriella PhD-hallgató határozta meg, munkájukat ezúton is megköszönöm.

50. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), a 2001. évi ásatás során a G13 szelvény SE 044 rétegében.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.G13.044.1.

M.: Gyűrű: 3,3 x 2,46 x 2,36 cm; Gemma: 1,53 x 1,2 cm.

Anyaga: Aranyozott bronzgyűrű nicolo gemmával.

Kora: 3. század.

Lit.: Publikálatlan.

Többnyire lekopott laparannal borított, díszes, vastag bronzgyűrű. A gyűrűkarika belső vonala ovális, külső vonala megtört, és a fej felé kiszélesedik, felszíne mélyen bordázott. A lemez ovális, azonos a belefoglalt fekvő ovális gyűrűkő alakjával. A kő díszítetlen, alul sötétkék, lapos felső felülete világoskék színű. A két kék tónus éles vonalban válik egymástól.

51. Lh.: Brigetio-castra legionis területe.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.6.

M.: 1,97 x 1,2 x 0,4 cm.

Anyaga: Nicolo.

Kora: 3. század.

Lit.: Publikálatlan.

Ovális, kétrétegű (sötétkék-világoskék) nicolo. Éle egyenes, pereme rézsús, a világoskék felület felé összetart. Felülete és oldala fényezett, világoskék felülete matt, kissé kopott. Díszítetlen. A fenti két darab keltezési kritériumai alapján a 3. századra keltezhető.

52. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.19.

M.: 1,3 x 0,9 x 0,6 cm.

Anyaga: Kalcedonónix.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Ovális, mindkét oldala lapos, pereme rézsús. Oldalt és felül fényesre csiszol, alul matt. Színe alul homogén, halványsárga, felhősen áttetsző, amely a kő felső negyedében éles határral fehérbe vált át. Díszítetlen.

53. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.7.

M.: 1,24 x 1,13 x 0,5 cm.

Anyaga: Szardonix, égett.

Kora: 3. század?
Lit.: Publikálatlan.

Ovális, mindkét oldala lapos, pereme rézsús. A 0,3 cm vastag, alul sérült fehér alsó rétegtől élesen elváló felső barna réteg fényezett. Díszítetlen.

54. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.8.

M.: 0,98 x 0,88 x 0,55 cm.

Anyaga: Lila ametiszt.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Szabálytalan kör alakú, díszítetlen, egyik oldala erősen, a hátoldala enyhén domború. Felülete fényezett, áttetsző, belsejében zárványok.

55. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.9.

M.: 1,45 x 1,2 x 0,42 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Ovális, mindkét oldalán enyhén domború. Felhősen áttetsző, belsejében zárványok. Pereme sérült. Díszítetlen.

56. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.10.

M.: 0,86 x 0,65 x 0,32 cm.

Anyaga: Narancssárga karneol.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Ovális, mindkét oldalán enyhén domború. Felhősen áttetsző. Ép, díszítetlen.

57. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.15.

M.: 0,97 x 0,65 x 0,38 cm.

Anyaga: Színtelen üveg.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Ovális, egyik oldalán lapos, másik oldalán domború. Felülete rücskös, sérült. Dísztetlen.

58. Lh.: Brigetio.

Órzási hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.14.

M.: 1,26 x 0,9 x 0,3 cm.

Anyaga: Sötétkék üveg.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Ovális, egyik oldalán lapos, másik oldalán domború. Felülete rücskös, sérült. Dísztetlen.

59. Lh.: Brigetio.

Órzási hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.16.

M.: 1,7 x 1,2 x 0,4 cm.

Anyaga: Halványzöld üveg.

Kora: 3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Ovális, tíszögű, lekerekített sarkú. Egyik oldala lapos, a másik oldala csiszolt kő felületét imitáló háromszög- és rombuszalakzatokból felépülő (fazettált), domború, a tetején lapos. Átvilágítva szélei fehérek, a közepe felé világoszöld tónusba felhősen átváltó, szépen csiszolt kő benyomását kelti. Felülete kissé kopott, hátoldala rücskös.

60. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), a 2000. évi ásatás során, a G13 szelvény SE 066 rétegében.

Órzási hely: KGyM.

Ltsz.: 2000.G13.066.2.

M.: 0,94 x 0,2 cm.

Anyaga: Zöld üveg.

Kora: Ókori?

Lit.: Publikálatlan.

Szabályos kör alakú, halványzöld, áttetsző üveg, talán a gyűrűfoglatba illesztés céljából kiképzett gallérszerű, letöredezett, sérült peremmel. Felülete sima, hátoldala kissé hullámos, mindkettőn karcolások. Kérdéses, hogy gyűrűkő-e. Újkori kerámiát tartalmazó beásásból került elő. Ókori?

61. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), 2001. évi ásatás során, a G14 szelvény SE 007 rétegében.

Órzási hely: KGyM.

Ltsz.: 2000.G14.007.1.

M.: 1,2 x 0,8 cm.

Anyaga: Világoszöld üveg, fém (réz?) foglalatban.

Kora: Újkori.

Lit.: Publikálatlan.

Világoszöld, erősen sérült üveg, fém foglalatban. A hátoldalon a felerősítésre utaló karika töredéke alapján újkori ruhadísz (gomb? pityke?) lehetett. A felszíni kevert rétegből került elő.

62. Lh.: Brigetio.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2001.KL.2.13.

M.: 0,83 x 0,24 cm.

Anyaga: Narancssárga üveg.

Kora: 2-3. század?

Lit.: Publikálatlan.

Köralakú, áttetsző, mindkét oldala lapos, pereme rézsús. Belsejében buborékok. Felületén karcolások és egy köralakú bemélyedés. Talán díszítetlen, illetve, ha volt is rajta ábrázolás, teljesen megsemmisült.

63. Lh.: Brigetio-canabae, 1998. évi feltárások során, MOLAJ "A" út lelőhelyen, kettős temkezésű szarkofágból.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: M.998.II.150.

M.: Gyűrű átm.: 2 cm; Lemez átm.: 1 cm; karika mg: 0,5 cm.

Anyaga: Aranygyűrű üvegpaszta berakással.

Kora: 4. század.

Lit.: Borhy-Számadó 1999:14., Kat. II. 20.

Az öntött gyűrűkarika alul és felül két deformálódott, gyöngysor díszítésű karikából, és az ezekhez forrasztott, filigrán technikát utánzó, 0,2 cm széles, hullámvonalban futó aranylemezről áll, amely az áttört technika (opus interrabile) benyomását kelti. A karikához 1 cm átmérőjű, kör alakú lemez csatlakozik, amelyet a karikával való érintkezési pontokon 1-1, a lemezzel együtt öntött aranyömböcske díszít (pseudo-granuláció). A lemezben (többrétegű?) üvegpaszta berakás volt, amely erősen korrodálódott állapotban maradt meg. A leletegyüttes Maximinus Daia (305-312) 305-ben Aquileiában vert follisa (RIC 71b) alapján keltezhető.

Fibula (?) (Kat. 64.)

64. Lh.: Brigetio-canabae, 1998. évi feltárások során, MOLAJ "A" út lelőhelyen, kettős temkezésű szarkofág pereméről.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: M.998.II.10.

M.: Veret: 2,2 x 2,4 cm; Gemma: 1,6 x 0,8 cm.

Anyaga: Ezüstlap nicolopaszta berakással.

Kora: 2-3. század.

Lit.: Borhy-Számadó 1999:12., Kat. II. 10. A zengővárkonyi késő római temetőből előkerült darabra lásd: Dombay 1957:184., 2. kép és I. tábla 23.

Ezüstveret a peremei mentén körbefutó, domború pontvonalsorral, a sarkaiban egy-egy szegecsset imitáló motívummal. Közepén foglalatban ovális nicolopaszta berakás. Eredetileg - a pátkai fibulapárhoz hasonlóan - szárnyasfibula lábát díszíthette. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a zengővárkonyi késő római temető 1. sz. sírjából 3,5 x 3,8 cm méretű, a hátoldalára erősített tűvel ellátott, közepén rekeszben 1,2 cm-es achát(?) berakással díszített, négyzetes bronzlap került elő.⁵⁸ A késői, 4. századi párhuzam ellenére a darabot szárnyasfibula lábán elhelyezkedő, a pátkaihoz hasonló applikációnak tartjuk, ugyanis több apró részletében - így például a méretek, a sarkokban látható szegecsimitációk, szegélydíz, foglalat - egyezik az említett pátkai párhuzammal. A II. sz. szarkofág peremére kerülése az elsődleges - talán Kr. u. 2-3. századi - temetkezés eltávolításával magyarázható.⁵⁹

Hajtúk (Kat. 65-67.)

65. Lh.: Brigetio-canabae, 1998. évi feltárások során, MOLAJ "A" út lelőhelyen, kettős temetkezésű szarkofágból.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: M.998.II.147.

M.: 1,3 x 1,6 x 1,8 cm; Csonttű h.: 2 cm.

Anyaga: Lila ametiszt, arany foglalatban, szárában faragott csont.

Kora: 4. század.

Lit.: Borhy-Számadó 1999:14., Kat. II. 17. Brigetioi ametiszt ékszerekre: Romains ... 2001:Kat. 243. (Brigetióból, MNM, ltsz.: 4.1936.2.). A hajtú típusára: Kuzsinszky 1923:64.

Vékony aranylemezből készített arany hajtú, az ovális fejen a foglalatban ovális lila ametiszt kő. A hajtú peremét oldalt forrasztással ráerősített, bordázott díszítésű lemez szegélyezi, amelynek stílusa megegyezik a fülbevalókéval (Kat. 68-69.) valamint a két másik hajtú stílusával (Kat. 66-67.). A hajtúhoz az arany szárban kb. 2 cm hosszúságú csonttű csatlakozott, amelyet a szárba belecsíptettek. A leletegyüttes Maximinus Daia (305-312) 305-ben Aquileiában vert follisa (RIC 71b) alapján keltezhető.

66. Lh.: Brigetio-canabae, 1998. évi feltárások során, MOLAJ "A" út lelőhelyen, kettős temetkezésű szarkofágból.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: M.998.II.148.

⁵⁸ Augustus ... 2000:124. A zengővárkonyi párhuzamra és a 4. századi keltezés lehetőségére Gesztelyi Tamás hívta fel a figyelmet, segítségét ezúton is köszönöm.

⁵⁹ Borhy-Számadó 1999:12., Kat. II. 10.: a szarkofágletet publikálásakor még nem sikerült pontosan meghatározni a veretet, amelyet feltételezsen a Kat. II. 8. sz. ládikához tartozó veretnek véltünk.

M.: 1,6 x 2 x 2,7 cm; Csonttű h.: 2 cm.

Anyaga: Lila ametiszt, arany foglalatban.

Kora: 4. század.

Lit.: Borhy-Számadó 1999:14., Kat. II. 18. Brigetioi ametiszt ékszerekre: *Romains ...* 2001:Kat. 243. (Brigetióból, MNM, ltsz.: 4.1936.2.). A hajtű típusára: Kuzsinszky 1923:64.

Vékony aranylemezből készített arany hajtű, az ovális fejen a foglalatban ovális lila ametiszt kő. A hajtű peremét oldalt forrasztással ráerősített, bordázott díszítésű lemez szegélyezi, amelynek stílusa megegyezik a fülbevalókéval (Kat. 68-69.) valamint a két másik hajtű stílusával (Kat. 65., 67.). A hajtűhöz az arany szárban kb. 2 cm hosszúságú csonttű csatlakozott, amelyet a szárba belecsíptettek. A leletegyüttes Maximinus Daia (305-312) 305-ben Aquileiában vert follisa (RIC 71b) alapján keltezhető.

67. Lh.: Brigetio-canabae, 1998. évi feltárások során, MOLAJ „A” út lelőhelyen, kettős temetkezésű szarkofágból.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: M.998.II.149.

M.: 1,3 x 1,6 x 1,5 cm; Csonttű h.: 2,4 cm.

Anyaga: Zöld üvegpasza, arany foglalatban, szárában faragott csont.

Kora: 4. század.

Lit.: Borhy-Számadó 1999:14., Kat. II. 19. A hajtű típusára: Kuzsinszky 1923:64.

Vékony aranylemezből készített arany hajtű, a téglalap alakú fejen a téglalap alakú foglalatban zöld üvegpasza berakás. Peremét oldalt forrasztással ráerősített, bordázott díszítésű lemez szegélyezi, amelynek stílusa megegyezik a fülbevalókéval (Kat. 68-69.) valamint a két másik hajtű stílusával (Kat. 65-66.). A hajtűhöz az arany szárban kb. 2,4 cm hosszúságú csonttű csatlakozott, amelyet a szárba belecsíptettek. A leletegyüttes Maximinus Daia (305-312) 305-ben Aquileiában vert follisa (RIC 71b) alapján keltezhető.

Fülbevalók (Kat. 68-69.)

68-69. Lh.: Brigetio-canabae, 1998. évi feltárások során, MOLAJ „A” út lelőhelyen, kettős temetkezésű szarkofágból.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: M.998.II.145-146.

M.: 1,3 x 1,6 cm.

Anyaga: Kékeszöld üvegpasza, arany foglalatban.

Kora: 4. század.

Lit.: Borhy-Számadó 1999:14., Kat. II. 16. A hajtű típusára: Kuzsinszky 1923:64.

Fülbevalópár vékony aranylemezből, a téglalap alakú foglalatban zöld üvegpasza berakással, lapított végével hátul felforrasztott, S-alakban meghajlított, a füllyukon átbújtható kapoccsal. Peremét oldalt forrasztással ráerősített, bordázott díszítésű lemez szegélyezi, amelynek stílusa megegyezik a három hajtű stílusával (Kat. 65-67.). A fülbevalókban levő eredetileg kékeszöld, irizáló üvegpasza berakás a földben elanyagtalanodott, és csak töredékekben

■
sikerült megmenteni. A leletegyüttes Maximinus Daia (305-312) 305-ben Aquileiában vert follisa (RIC 71b) alapján keltezhető.

IV. Gyűrűk üres gemmafoglalattal (Kat. 70-71.)

70. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.1.

M.: Gyűrűkarika átm.: 2,7 cm, sz.: 2,4 cm, mg: 1,3 cm; Foglalat h.: 2 cm, mg: 1,3 cm, msg.: 0,4 cm.

Anyaga: Ólom.

Kora: 3. század.

Lit.: Publikálatlan. Gyűrűformához: Tóth 1986:6. kép c (Drávanagyfalu, MNM, ltsz.: 132.1908.1.) és 6. kép d (Torda, MNM, ltsz.: 148.1885.1.).

Ívesen hajló, lapos karikájú ólomgyűrű. A karika külső, lemez felőli része vállban szögletesen megtört és vízszintesen csatlakozik az ujj felőli oldalon lapos lemezhez. A lemezen 0,4 cm mély, üres gemmafoglalat. Az ólomgyűrű karikájának szélén, a lemezen eldolgózatlan öntések. A gyűrűforma Kr. u. 3. századi.

71. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), az 1994. évi ásatás során a P11 szelvény SE 154 rétegből. Ugyanebből a rétegből egyéb keltezési támpontjaink nincsenek.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 994.P11.154.1.

M.: Gyűrű: 1,9 x 2 cm; Gemmafoglalat: 0,75 x 0,65 x 0,2 cm.

Anyaga: Bronzgyűrű, üres gemmafoglalattal.

Kora: 2-3. század.

Lit.: Borhy 1997-1998:215. A gyűrűforma 2. századtól a 3. század közepéig terjedő keltezésére: Tóth 1986:8-9.

A lemeznél csaknem kiegyenesedő, ezáltal a külső körön szögletessé váló - a belső körön kisé lekerekített, bizonytalan vonalvezetésű gyűrűkarika. Keresztmetszete nyhén ovális, a lemez felé megvastagodik. A gyűrűkarikának a lemezhez csatlakozó részén kétoldalt 3-3 bevéssett, párhuzamos vonalvezetésű vízszintes látható, amelyeket a gyűrűkarika alsó részén 3-3, a karika teljes szélességében ábrázolt függőleges véset zár le, a lemez felől pedig függőlegesen elhelyezkedő hullámvonalszerű kiképzés keretez. A szögletes vállkiképzés révén téglalap alakot öltő lemez a gyűrű síkjából nem emelkedik ki. Középpütt helyezkedik el az ovális gemmafoglalat, amelyet a lemez felületéből nyhén kiemelkedő hatszögletes keretmotívum zár körül.

V. Gyűrűk ékkő nélkül, saját anyagukba vésett ábrázolásokkal, felirattal (Kat. 72-78.)

72. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), 1992. évi ásatás során. Szórvány-lelet.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 992.SZ.227.1115.

M.: 1,8 x 0,4 cm.

Anyaga: Bronz.

Kora: 2-3. század.

Lit.: Borhy 1997-1998a:110-111., Kat. IV.1.

Bronz karikagyűrű, a karikába vésett harántirányú, egyszerű vonaldíszekkel. A karika belsejében MI felirat, amelyet a meus, mea birtokos névmás vocativusának tarthatunk. A Mi szócska után annak a nevét várhatnánk ugyancsak vocativusban (pl.: Mi Aemilia; Mi Iulia stb.), akinek a gyűrűt ajándékozhatták, ezt azonban nem vésték a gyűrűre.

73. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „villatelep”. Sándor Lajos ajándéka.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2003.SL.1.1.

M.: 2,6 x 0,6 x 0,14 cm.

Anyaga: Ezüst.

Kora: 4. század.

Lit.: Publikálatlan. Az ún. Silvanus-gyűrűkre lásd: Tóth 1979:166.; Tóth 1989.

Sokszögletű ezüstgyűrű töredéke, szalag alakú karikával. A szalag felületén vésett felirat: VOTU(M) SILVAN / O V (?) M (?) VI[ATORI? ...]. A gyűrű a Silvano szó „N”-betűjének harántirányú szára mentén kettétört. A feliratban több betűtévesztés található. Így a votu(m) szó kezdőbetűje (V) fordítva, csúccsal felfelé áll, a szóvégi M elmaradt. Ugyanígy fordítva bevésve szerepel az „S” kezdőbetű Silvanus nevében, amelyet azonban spirálmintát imitáló díszítéssel és a többi betűnél nagyobb mérettel hangsúlyoztak. A Silvano szóban a „V” és a - keresztvonal nélküli - „A” felcserélve szerepel: a „V” csúccsal felfelé, az „A” pedig csúccsal lefelé áll. Ugyanígy fordított a Silvano szó „N”-betűje („И”). A Silvano szó szóvégi „O”-ja görög „Π”-re emlékeztet, és alakja eltér a votu(m) szó kerekén bevéssett, szabályos alakú „O”-betűjétől. A votum szó kezdőbetűjéhez (V), valamint a Silvano szóban felcserélt „VA”-összetételhez hasonlóan a többi fordítva, csúccsal felfelé álló, keresztvonal nélküli „A”-betűre emlékeztető betűformát is talán „V”-nek tarthatjuk. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a votum szó „U”-hangértékű második „V”-je helyesen szerepel. A kisebb töredék „V” (vagy „A”)-betűje után három függőleges irányú hasta vízszintes vonallal van felülhúzva; a betűforma alapján legfeljebb „M” lehet. A „VM” illetve a másik lehetőség szerint a keresztirányú áthúzást mellőző „AM” összetétel értelme egyelőre ismeretlen. Ezt követően „VII” - vagy a másik lehetőség szerint a keresztirányú áthúzást mellőző „AII” - összetétel következik, amelyet az analógiák alapján talán Vi[atori]-vá lehet kiegészíteni.⁶⁰

⁶⁰ Tóth 1989.

A votum Silvano dedikáció előfordul a savariai aranygyűrűn,⁶¹ felcserélt sorrendben (Silvano votum) pedig a Bakony hegység területén, ismeretlen leletkörülmények között előkerült gyűrűn ismert.⁶² Érdeemes megjegyezni, hogy a betűk azonos technikát vésési mutatnak: a határozott vonalú, vésővel beütött betűszár - a kerek „O” kivételével, de még az íves „S” esetében is - háromszögalakú poncolt motívumban végződnek. A betűszárak többnyire nem futnak túl a poncolt motívumon. A betűformák alakja és a betűvésési technika a bogádi, Kr. u. 4. századi sírból származó ezüstgyűrű Silvano viatori feliratának betűire emlékeztet,⁶³ amelyen az itt tárgyalt darabhoz hasonlóan fordított „S” is található. Teljesen retrográd felirat az Alsóhetény közeléből előkerült Silvanus-gyűrűn van.⁶⁴

74. Lh.: Brigetio-polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér), a 2000. évi ásatás során, a -D17 szelvény SE 027 rétegében.

Órzási hely: KGyM.

Ltsz.: 2000.-D17.027.2.

M.: 0,75 x 0,15 x 0,1 cm.

Anyaga: Ezüst.

Kora: 4. század.

Lit.: Publikálatlan. A gyűrűformához: Tóth 1986:11.

Sokszögletű, a töréspontoknál becsípett szélű gyűrű töredéke (3 szegmentum), szalag alakú karikával. Díszítetlen.

75. Lh.: Brigetio-canabae, az Által-ér északi partjáról. Sándor Lajos ajándéka.

Órzási hely: KGyM.

Ltsz.: 2003.SL.1.2.

M.: Gyűrű h.: 2,5 cm, karika átm.: 1,5 cm; Pecsétlőlap h.: 1,6 cm, m.: 1,15 cm.

Anyaga: Ólom.

Kora: 4. század.

Lit.: Publikálatlan. A gyűrűformához: Tóth 1986:11, 5. ábra.

Vastag karikájú ólomgyűrű, gemmát imitáló fekvő ovális pecsétlőlappal, rajta bekarcolt, szabálytalan elrendezésű rácsmintával. A gyűrűforma Kr. u. 4. századi.

76. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Órzási hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.2.

M.: Gyűrűkarika átm.: 1,96 cm, karika v.: 0,2 cm; Pecsétlőlap átm.: 0,8 cm.

Anyaga: Bronz.

⁶¹ Tóth 1989:118, Nr.8. és Abb. 1., Nr. 4.

⁶² Tóth 1989:118, Nr. 6.

⁶³ Tóth 1989:118, Nr.7. és Abb. 1., Nr. 3.

⁶⁴ Tóth 1989:115, Abb. 1., Nr. 6.

Kora: 4. század.

Lit.: Publikálatlan. A gyűrűformához: Tóth 1986:11., 5. ábra és 12. kép a-b-c (MNM); Gesztelyi 2001:Kat. 81. (Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1408.). Hasonló ábrázolás: Gesztelyi 2000:Kat. 231. (Intercisából, MNM, ltsz.: R. 14.1897.4.) és 232. (ismeretlen lelőhelyről, MNM, ltsz.: R. 54.33.115.=Ann. Jank.12.).

Bronzgyűrű, hengeres karikával. Ép, egyenletes zöld patinával. A karikán a pecsétlőlap két oldalán bemélyített vonalakkal díszített. A pecsétlőlapon a bronzba metszett, stilizált haláb-rázolás. Alakra, méretre azonos a Kat. 77. és 78. gyűrűvel.

77. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.3.

M.: Gyűrűkarika átm.: 1,86 - 2 cm, karika v.: 0,2 cm; Pecsétlőlap átm.: 0,8 cm.

Anyaga: Bronz, pecsétlőlapja aranyozott.

Kora: 4. század.

Lit.: Publikálatlan. A gyűrűformához: Tóth 1986:11., 5. ábra és 12. kép a-b-c (MNM); Gesztelyi 2001:Kat. 81. (Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1408.).

Bronzgyűrű, hengeres karikával. Ép, egyenletes zöld patinával. A karikán a pecsétlőlap két oldalán bemélyített vonalakkal díszített. A pecsétlőlapon a bronzba metszett, absztrakt, de részletesen kidolgozott madárábrázolás, a mélyedésekben aranyozás nyomaival. Alakra, méretre azonos a Kat. 76. és 78. gyűrűvel.

78. Lh.: Brigetio-canabae, ún. „Ribizlis”.

Őrzési hely: KA.

Nytsz.: 2003.KA.1.4.

M.: Gyűrűkarika átm.: 1,9 cm, karika v.: 0,2 cm; Pecsétlőlap: 0,7 x 1,3 cm.

Anyaga: Bronz.

Kora: 4. század.

Lit.: Publikálatlan. A gyűrűformához: Tóth 1986:11., 5. ábra és 12. kép a-b-c (MNM); Gesztelyi 2001:Kat. 81. (Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1408.).

Bronzgyűrű, hengeres karikával. Ép, egyenletes patinával. Karikája díszítetlen. A kettős pecsétlőlapon kettős koncentrikus kör ábrázolása. Alakra, méretre azonos a Kat. 76. és 77. gyűrűvel.

Appendix

A kézirat nyomdába adását követően Sándor Lajos ajándékaként került a Klapka György Múzeum tulajdonába két további gemmás gyűrű. Ezeket már nem tudtuk a teljes statisztikai kiértékeléseknél mindenütt figyelembe venni, de leírásukat ezen a helyen ismertetjük (Kat. 79-80).

Összességében elmondható róluk, hogy anyaguk a Brigetióban amúgy is leggyakrabban előforduló karneol (Kat. 79.) illetve nicolopaszta (Kat. 80.). Mindkettő töredékes gyűrűvel együtt került elő.

A Kat. 79. számú gyűrű több szempontból is érdekes. Egyrészt első ízben találkozunk Brigetióban vasgyűrűvel, másrészt nem is egyszerűen vasgyűrűről van szó, hiszen - legalábbis a karikát - spirálisan lapos ezüsthuzallal körütekeresztelték; ez a dísz a karika felén megmaradt, de sajnos nem tudni, mily módon folytatódott - ha folytatódott egyáltalán - a lemezen. Harmadrészt a gyűrűforma a késői sorozatba való átmenetet képviseli, és leginkább a Kat. 76-78. számú darabokkal vethető össze az alábbi különbségekkel: bár vékony karikája van, az a köralakú lemez felé kiszélesedik, és megjelenik a karika díszítésének igénye is, amely az tekereszt ezüstlemezen ölt testet. A köralakú lemezben köralakú gemma található, amely már előrevetíti a 4. században általánosnak mondható vékony karikás, köralakú pecsétlővel ellátott és saját anyagában metszett díszű gyűrűt (vö. Kat. 76-78.). Végezetül a Kat. 79. számú gyűrű ábrázolása (Dioskuros) - akárcsak a Kat. 80. Diana-ábrázolása is - újabb alakokkal bővíti a mitológiai alakok repertoárját.

A Kat. 80. számú gemma vékony bronzlemezről készült gyűrűt díszít. Diana-ábrázolásra a tatai Kuny Domokos Múzeumban őrzött Kállay-gyűjteményben látunk példát. Ez is, akárcsak az előző darab Dioskuros-ábrázolása, nem fordult elő a Klapka György Múzeum gyűjteményében ismertetett ábrázolások sorában.

79. Lh.: Brigetio-canabae, közelebbi lelőhelye ismeretlen.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2003.SL.1.3.

M.: Gyűrű átm.: 2,5 - 2,57 cm, lemez átm.: 1,34; Gemma átm.: 1,2 cm.

Anyaga: Vasgyűrű, ezüstlemezrel díszítve, a pecsétlőben piros karneol gemma.

Kora: 3-4. század.

Lit.: Publikálatlan. Dioskuros ábrázolása, csillag attribútummal: Gesztelyi 2000:Kat. 154 (narancssárga karneol ismeretlen lelőhelyről, MNM, ltsz.: R. 63.1.3.=31.1884.).

Vasgyűrű, a karika körül spirálisan tekereszt ezüstlemezrel. A karika íve - a kívül és belül egyaránt lapos lemez felületétől eltekintve - szabályos köralakú. Korrodált, az ezüstdísz hiányos, a karika törött. A lemezben köralakú, kopott felületű, de a vésésben még jól láthatóan fényezett felületű piros karneol gemma. Benne balra néző, profilban ábrázolt férfi büszk. Félhosszú, a fejtetőn és az arc körül egyaránt párhuzamos vonalakkal stilizált haját diadéma szorítja le. Homloka fölött csillag látható. Dioskuros-ábrázolás. A portrét és a haját, valamint a vállak vonalát éles, lendületes vonalakkal metszette a vésnök. Míg a szem és az orr derék- illetve hegyesszögben megtörő vonalakkal épül fel, az orca és a nyak mélyen, gömbölyűen

metszett, és ennél fogva rendkívül plastikus. Igényesen kivitelezett, jó kezű, gyakorlott mesterre utaló darab.

80. Lh.: Brigetio-canabae, Által-ér északi partja.

Őrzési hely: KGyM.

Ltsz.: 2003.SL.1.4.

M.: Gyűrű: 2,1 x 1 cm; Gemma: 0,8 x 0,65 cm.

Anyaga: Bronzgyűrű nicolopaszta gemmával.

Kora: 3. század.

Lit.: Publikálatlan. Diana ábrázolása: Gesztelyi 2001:Kat. 29. (Brigetióból, KDM, ltsz.: K. 1996.). Hasonló gyűrűforma azonos méretű, Mars Gradivust ábrázoló nicolopaszta gemmával Brigetióból: Gesztelyi 2001:Kat. 20. (KDM, ltsz.: K. 383.).

Vékony, a lemeznél kiszélesedő bronzgyűrű töredéke, a lemezben álló ovális nicolopaszta gemmával. Felülete porózus, kopott. Álló Diana rövid tunicában. Egyik karját jobbra előre nyújtja, kezében íjat tart. A másik karját behajlítja és a hátán levő tegezéből nyílve szőrt húz elő. A lábánál talán kutyája látható. Bár a kopott gemmán a további részletek - pl. ruharedők - vagy csak halványan, vagy csak körvonalakban - kutya? - látszanak, az alak minden jel szerint jól proporcionált, és eredeti állapotában részletesen kidolgozott lehetett.

Bibliográfia

- Alföldi 1951 – Alföldi, A.: Römische Porträtmedallions aus Glas. in: *Ur-Schweiz* 15, 1951, 66–80.
- Augustus ... 2000 – Von Augustus bis Attila. Leben am ungarischen Donaulimes. Stuttgart 2000.
- Babelon 1897 – Babelon, M. E.: Catalogue des camées antiques et modernes de la Bibliothèque Nationale. Paris 1897.
- Borhy 1996 – Borhy L.: Női portréval díszített üveggemma. in: Borhy L. – Számadó E.: *Válogatás a Szőny-Vásártéri ásatás leleteiből (1992–1995). Kiállítási katalógus.* Komárom 1996, 3–10.
- Borhy 1997 – Borhy, L.: Glasgemme mit antoninischem Frauenportrait aus Brigetio (Komárom/Szőny, Ungarn). in: *AA* 1997.1, 98–101.
- Borhy 1997–1998 – Borhy, L.: A Komárom/Szőny-Vásártéri ásatás római kori gemmaleletei – Römerzeitliche Gemmen aus Brigetio. in: *DDMÉ* 1997–1998 (1999), 209–218.
- Borhy 1997–1998a – Instrumenta inscripta Latina aus Brigetio (FO: Komárom/Szőny-Vásártér). in: *Pannonia and Beyond. Studies in Honour of László Barkóczi. ANTAEUS. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae* 24, 1997–1998 (1999), 95–115 és 619–629.
- Borhy 2002 – Borhy, L.: Faustina minor como diosa de la belleza y patrona de la maternidad. in: Marco Simón, F.–Pina Polo, F.–Remesal Rodríguez, J. (eds.): *Religión y política propaganda en el mundo romano. Col.lecció Instrumenta* 12. Barcelona 2002, 137–142.
- Borhy–Számadó 1999 – Borhy L.–Számadó E.: *Brigetio kincsei.* Komárom 1999.
- Dombay 1957 – Dombay J.: Későrómai temetők Baranyában. in: *JPMÉ* 1957, 181–330.
- Feugère 1989 – Feugère, M.: Phalères romaines en chalcédoine. in: *Miscellanea di studi archeologici e di antichità* 3, 1989 (1990).
- Furtwängler 1896 – Furtwängler, A.: Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium. Königliche Museen zu Berlin. Berlin 1896.

- Gesztelyi 1978 – Gesztelyi T.: Ifjú szatír portrék gemmákon. DDMÉ 1977 (1978), 167–173.
- Gesztelyi 1986 – Gesztelyi T.: A Déri Múzeum gemmagyűjteménye. in: DDMÉ 1986 (1987) 87–178.
- Gesztelyi 1993 – Gesztelyi, T.: Die Probleme der Meister, der Werkstatt und der Koine in der Steinschneidekunst. in: Der Stilbegriff in den Altertumswissenschaften. Rostock 1993, 19–22.
- Gesztelyi 1998 – Gesztelyi T.: Pannoniai vésett ékkövek. Budapest 1998.
- Gesztelyi 2000 – Gesztelyi, T.: Antike Gemmen im Ungarischen Nationalmuseum. Catalogi Musei Nationalis Hungarici, Series Archaeologica III. Budapest 2000.
- Gesztelyi 2000 a – Gesztelyi, T.: Gemmenfunde in Gorsium. in: AR 29, 2000, 99–114.
- Gesztelyi 2001 – Gesztelyi T.: Gemmák és gyűrűk Brigetióból. Gemstones and Finger Rings from Brigetio. A tatai Kuny Domokos Múzeum gyűjteményei 6. Collections of the Kuny Domokos Museum of Tata 6. Tata 2001.
- Gesztelyi 2001 a – Gesztelyi T.: A győri Xántus János Múzeum gemmagyűjteménye. in: Arrabona 39, 2001, 135–160.
- Guiraud 1988 – Guiraud, H.: Intailles et camées de l'époque romaine en Gaule (Territoire française). 48e supplément à GALLIA. Paris 1988.
- Henig 1988 – Henig, M.: The chronology of Roman engraved gemstones. in: JRA 1, 1988, 142–152.
- Hermitage ... 1976 – Antique intaglios in the Hermitage Collection. Leningrad 1976.
- Kolobov–Melnitchuk–Kulyabina 2001 – Kolobov, A.–Melnitchuk, A.–Kulyabina, N.: The Roman military phalera from the Perm Urals. in: ArhVest 52, 2001, 351–357.
- Kuzsinszky 1923 – Kuzsinszky B.: Aquincumi sírlelet. in: BudRég 10, 1923.
- Maaskant–Kleibrink 1978 – Maaskant–Kleibrink, M.: Catalogue of the Engraved Gems in the Royal Coin Cabinet the Hague. The Greek, Etruscan and Roman Collections. The Hague 1978.

- Maaskant–Kleibrink 1992 – Maaskant–Kleibrink, M.: Three engravers at work in a jeweller's workshop in Norfolk. in: BABesch 67, 1992, 151–167.
- Mandrioli Bizzarri 1987 – Mandrioli Bizzarri, A. R.: La collezione di gemme del Museo Civico Archeologico di Bologna. Bologna 1987.
- Plantzos 2002 – Plantzos, D.: Alexander of Macedon on a silver intaglio. in: AntK 45, 2002, 71–78.
- Romains ... 2001 – Romains de Hongrie. Ier–Ve siècles après J.–C. Exposition produite par le Département du Rhône, Musée de la Civilisation gallo-romaine de Lyon en collaboration avec le Musée Historique de Budapest dans le cadre de la Saison hongroise en France. Musée de la Civilisation, Lyon, décembre 2001 – mai 2002. Lyon–Budapest 2001.
- Sena Chiesa 1966 – Sena Chiesa 1966, G.: Gemme del Museo Nazionale di Aquileia. Aquileia 1966.
- Swoboda 1955 – Swoboda, E.: Griechisches aus dem römischen Alltag. in: CarnJb 1955, 15–21.
- Tóth 1979 – Tóth, E.: Römische Gold- und Silbergegenstände mit Inschriften im Ungarischen Nationalmuseum. in: FolArch 30, 1979, 157–184.
- Tóth 1986 – Tóth E.: Római gyűrűk és fibulák. Évezredek, évszázadok kincsei III. Budapest é.n. (1986).
- Tóth 1989 – Tóth, E.: Neuere Silvanusringe aus Pannonien (Zur Silvanusverehrung in Pannonien). in: FolArch 40, 1989, 113–128.
- Yeroulanou 1999 – Yeroulanou, A.: Diatrita. Gold pierced-work jewellery from the 3rd to the 7th century. Benaki Museum, Athens 1999.
- Zeinkiewicz 1986 – Zeinkiewicz, J. D.: The Legionary Fortress Baths at Caerleon II. The Finds. Cardiff 1986.

Mutatók

I. Konkordanciák

Katalógusszám	Leltári szám
1.	2001.KL.2.5.
2.	2001.KL.2.1.
3.	2001.KL.2.2.
4.	2003.KA.1.19.
5.	2003.KA.1.20.
6.	2003.KA.1.21.
7.	2001.KL.2.7.
8.	994.D15.315.3.
9.	2001.KL.2.9.
10.	2003.KA.1.22.
11.	2003.KA.1.23.
12.	2003.KA.1.24.
13.	2001.KL.2.4.
14.	2003.KA.1.18.
15.	994.R7.025.1.
16.	2003.KA.1.28.
17.	2001.KL.2.3.
18.	2003.KA.1.25.
19.	2003.KA.1.26.
20.	2003.KA.1.29.
21.	2003.KA.1.30.
22.	2000.-C18.031.1.
23.a	2001.G14.033.1.
23.b	2001.G14.033.2.
24.	2003.KA.1.31.
25.	2003.KA.1.32.
26.	2003.KA.1.33.
27.	2003.KA.1.27.
28.	2003.KA.1.34.
29.	995.F14.089.1.
30.	2001.KL.2.10.
31.	2001.KL.2.8.
32.	2003.KA.1.35.
33.	2001.KL.2.12.
34.	2001.KL.2.6.
35.	2003.KA.1.12.
36.	2003.KA.1.14.

37.	2003.KA.1.15.
38.	2003.KA.1.13.
39.	2003.KA.1.16.
40.	2003.KA.1.17.
41.	2003.KA.1.11.
42.	2001.KL.2.11.
43.	2001.KL.2.20.
44.	2003.KA.1.5.
45.	2001.KL.2.17.
46.	2001.KL.2.22.
47.	2001.KL.2.21.
48.	2001.KL.2.18.
49.	2001.G14.084.16.
50.	2001.G13.044.1.
51.	2003.KA.1.6.
52.	2001.KL.2.19.
53.	2003.KA.1.7.
54.	2003.KA.1.8.
55.	2003.KA.1.9.
56.	2003.KA.1.10.
57.	2001.KL.2.15.
58.	2001.KL.2.14.
59.	2001.KL.2.16.
60.	2000.G13.066.2.
61.	2000.G14.007.1.
62.	2001.KL.2.13.
63.	M.998.II.150.
64.	M.998.II.10.
65.	M.998.II.147.
66.	M.998.II.148.
67.	M.998.II.149.
68.	M.998.II.145.
69.	M.998.II.146.
70.	2003.KA.1.1.
71.	994.P11.154.1.
72.	992.SZ.227.1115.
73.	2003.SL.1.1.
74.	2000.-D17.027.2.
75.	2003.SL.1.2.
76.	2003.KA.1.2.
77.	2003.KA.1.3.
78.	2003.KA.1.4.
79.	2003.SL.1.3.
80.	2003.SL.1.4.

Ásatásból a Klapka György Múzeum gyűjteményébe került darabok növekvő katalógusszám–sorrendben

Katalógusszám	Leltári szám
8.	994.D15.315.3.
15.	994.R7.025.1.
22.	2000.–C18.031.1.
23.a	2001.G14.033.1.
23.b	2001.G14.033.2.
29.	995.F14.089.1.
49.	2001.G14.084.16.
50.	2001.G13.044.1.
60.	2000.G13.066.2.
61.	2000.G14.007.1.
63.	M.998.II.150.
64.	M.998.II.10.
65.	M.998.II.147.
66.	M.998.II.148.
67.	M.998.II.149.
68.	M.998.II.145.
69.	M.998.II.146.
71.	994.P11.154.1.
72.	992.SZ.227.1115.
74.	2000.–D17.027.2.

Ásatásból a Klapka György Múzeum gyűjteményébe került darabok lelőhely, illetve szelvények szerinti rendezésben

Réteghen előkerült darabok Brigetio–Polgárvárosában (lh.: Komárom/Szőny–Vásártér)

Leltári szám	Katalógusszám
2000.–C18.031.1.	22.
2000.–D17.027.2.	74.
995.F14.089.1.	29.
2001.G13.044.1.	50.
2000.G13.066.2.	60.
2000.G14.007.1.	61.

2001.G14.033.1.	23.a
2001.G14.033.2.	23.b
2001.G14.084.16.	49.

994.P11.154.1. 71.

994.R7.025.1. 15.

Szórványleletek Brigetio–Polgárvárosában (lh.: Komárom/Szőny–Vásártér)

Leltári szám	Katalógusszám
--------------	---------------

994.D15.315.3.	8.
----------------	----

992.SZ.227.1115.	72.
------------------	-----

Brigetio–Táborváros, MOLAJ „A”-út temető késő római szarkofágjai

Leltári szám	Katalógusszám
--------------	---------------

M.998.II.150.	63.
---------------	-----

M.998.II.10.	64.
--------------	-----

M.998.II.147.	65.
---------------	-----

M.998.II.148.	66.
---------------	-----

M.998.II.149.	67.
---------------	-----

M.998.II.145.	68.
---------------	-----

M.998.II.146.	69.
---------------	-----

A Klujber László-gyűjtemény darabjai növekvő katalógusszám–sorrendben

Katalógusszám	Leltári szám
---------------	--------------

1.	2001.KL.2.5.
----	--------------

2.	2001.KL.2.1.
----	--------------

3.	2001.KL.2.2.
----	--------------

7.	2001.KL.2.7.
----	--------------

9.	2001.KL.2.9.
----	--------------

13.	2001.KL.2.4.
-----	--------------

17.	2001.KL.2.3.
-----	--------------

30.	2001.KL.2.10.
-----	---------------

31.	2001.KL.2.8.
-----	--------------

33.	2001.KL.2.12.
-----	---------------

34.	2001.KL.2.6.
-----	--------------

42.	2001.KL.2.11.
-----	---------------

43.	2001.KL.2.20.
45.	2001.KL.2.17.
46.	2001.KL.2.22.
47.	2001.KL.2.21.
48.	2001.KL.2.18.
52.	2001.KL.2.19.
57.	2001.KL.2.15.
58.	2001.KL.2.14.
59.	2001.KL.2.16.
62.	2001.KL.2.13.

A Klujber László-gyűjtemény darabjai növekvő leltári szám–sorrendben

Leltári szám	Katalógusszám
2001.KL.2.1.	2.
2001.KL.2.2.	3.
2001.KL.2.3.	17.
2001.KL.2.4.	13.
2001.KL.2.5.	1.
2001.KL.2.6.	34.
2001.KL.2.7.	7.
2001.KL.2.8.	31.
2001.KL.2.9.	9.
2001.KL.2.10.	30.
2001.KL.2.11.	42.
2001.KL.2.12.	33.
2001.KL.2.13.	62.
2001.KL.2.14.	58.
2001.KL.2.15.	57.
2001.KL.2.16.	59.
2001.KL.2.17.	45.
2001.KL.2.18.	48.
2001.KL.2.19.	52.
2001.KL.2.20.	43.
2001.KL.2.21.	47.
2001.KL.2.22.	46.

A Kiss Attila-gyűjtemény darabjai növekvő katalógusszám–sorrendben

Katalógusszám	Leltári szám
4.	2003.KA.1.19.
5.	2003.KA.1.20.

6.	2003.KA.1.21.
10.	2003.KA.1.22.
11.	2003.KA.1.23.
12.	2003.KA.1.24.
14.	2003.KA.1.18.
16.	2003.KA.1.28.
18.	2003.KA.1.25.
19.	2003.KA.1.26.
20.	2003.KA.1.29.
21.	2003.KA.1.30.
24.	2003.KA.1.31.
25.	2003.KA.1.32.
26.	2003.KA.1.33.
27.	2003.KA.1.27.
28.	2003.KA.1.34.
32.	2003.KA.1.35.
35.	2003.KA.1.12.
36.	2003.KA.1.14.
37.	2003.KA.1.15.
38.	2003.KA.1.13.
39.	2003.KA.1.16.
40.	2003.KA.1.17.
41.	2003.KA.1.11.
44.	2003.KA.1.5.
51.	2003.KA.1.6.
53.	2003.KA.1.7.
54.	2003.KA.1.8.
55.	2003.KA.1.9.
56.	2003.KA.1.10.
70.	2003.KA.1.1.
76.	2003.KA.1.2.
77.	2003.KA.1.3.
78.	2003.KA.1.4.

A Kiss Attila-gyűjtemény darabjai növekvő leltári szám-sorrendben

Leltári szám	Katalógusszám
2003.KA.1.1.	70.
2003.KA.1.2.	76.
2003.KA.1.3.	77.
2003.KA.1.4.	78.
2003.KA.1.5.	44.
2003.KA.1.6.	51.

2003.KA.1.7.	53.
2003.KA.1.8.	54.
2003.KA.1.9.	55.
2003.KA.1.10.	56.
2003.KA.1.11.	41.
2003.KA.1.12.	35.
2003.KA.1.13.	38.
2003.KA.1.14.	36.
2003.KA.1.15.	37.
2003.KA.1.16.	39.
2003.KA.1.17.	40.
2003.KA.1.18.	14.
2003.KA.1.19.	4.
2003.KA.1.20.	5.
2003.KA.1.21.	6.
2003.KA.1.22.	10.
2003.KA.1.23.	11.
2003.KA.1.24.	12.
2003.KA.1.25.	18.
2003.KA.1.26.	19.
2003.KA.1.27.	27.
2003.KA.1.28.	16.
2003.KA.1.29.	20.
2003.KA.1.30.	21.
2003.KA.1.31.	24.
2003.KA.1.32.	25.
2003.KA.1.33.	26.
2003.KA.1.34.	28.
2003.KA.1.35.	32.

A Sándor Lajos-gyűjtemény darabjai növekvő katalógusszám-sorrendben

Katalógusszám	Leltári szám
73.	2003.SL.1.1.
75.	2003.SL.1.2.
79.	2003.SL.1.3.
80.	2003.SL.1.4.

A Sándor Lajos-gyűjtemény darabjai növekvő leltári szám-sorrendben

Leltári szám	Katalógusszám
2003.SL.1.1.	73.
2003.SL.1.2.	75.
2003.SL.1.3.	79.
2003.SL.1.4.	80.

II. A gemmák anyaga

Kövek:

ametiszt

lila: 54, 65, 66

gránát

vörös: 46, 47

jáspis

barna: 11, 13, 14, 17, 25, 26, 38, 40, 43, 44

kalcedon: 4

kalcedonónix: 52

karneol

barna: 42

narancssárga: 1, 6, 7, 10, 16, 18, 23, 24, 33, 37, 39, 55, 56

piros: 12, 79

sárga: 35

égett (zöldes): 22

nicolo:

5, 19, 32, 34, 36, 49, 50, 51

ónix

háromrétegű: 2, 3

kék: 48

szürke: 8

szardonix: 53 (égett)

Üveg:

narancssárga: 62

sötétkék: 58

színtelen: 57

világoszöld: 45, 59, 61

zöld: 60

Üvegpaszta:

áttetsző: 29

háromrétegű: 15, 63

kékeszöld: 68, 69

nicolopaszta: 9, 20, 21, 27, 30, 41, 64, 80

sötétlila: 31

zöld: 67

Fém:

ezüst, ovális lap: 28

bronz, a gyűrű saját anyagából készült, díszített köralakú lemezzel: 76, 77, 78

ólom, a gyűrű saját anyagából készült, díszített ovális lemezzel: 75

III. Az ékszerek anyaga

Gyűrűk:

arany: 3, 63

ezüst: 6, 35, 73, 74

bronz: 15, 16, 20, 21, 50, 71, 72, 76, 77, 78, 80

ólom: 70, 75

vas: 79

Hajtű:

arany: 65, 66, 67

Fülbevaló:

arany: 68, 69

Fibula:

ezüst: 64

Gomb:

réz (?): 61

IV. Keltezés

Római császárkor:

1. század: 34

1–2. század: 1, 6, 10, 23, 24, 28, 36, 39, 40

2. század: 4, 5, 7, 8, 12, 13, 14, 18, 19, 22, 25, 26, 29, 31, 33, 35, 38

2–3. század: 2, 11, 15, 16, 17, 37, 42, 62 (?), 64, 71, 72

3. század: 3, 9, 20, 21, 27, 30, 32, 41 (?), 43, (?), 44 (?), 46 (?), 47 (?), 48 (?), 49, 50, 51, 52
(?), 53 (?), 54 (?), 55 (?), 56 (?), 57 (?), 58 (?), 59 (?), 70, 80

4. század: 63, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79

1–4. század: 45

Ókori?: 60

Újkori: 61

V. Ábrázolt alakok, attributumok, tárgyak

Aesculapius: 24

állat (?): 41

Amor: 1, 12, 28
 Apollo: 22
 attikai sisak: 8
 babérág: 22
 Bonus Eventus: 13, 14, 15, 16
 bot: 24, 26, 28
 búzakalász: 13, 14, 17, 18
 caduceus: 19, 20
 Caracalla: 32
 Ceres: 17, 18
 chitón: 4, 5, 7, 10, 11, 12, 17, 18, 29
 chlamys: 22, 23, 29
 csillag: 79
 Dea Roma: 12
 diadémá: 79
 delfin: 20 (?), 36, 37, 38
 Diana: 80
 Dioskuros: 79
 égő oltár: 11, 17
 fa: 28
 Faustina minor: 29, 30
 fül: 3
 gyümölcstömlő: 18
 hal: 76
 íj: 80
 Iulia Domna (?): 31
 Iuppiter: 4, 5, 6, 7
 izompáncél: 8
 kard: 12, 25
 kardszj: 25
 katonai csizma: 12
 kéz: 3
 kézfogás (dextrarum iunctio): 42
 kígyó: 10, 24, 28
 koncentrikus kör: 78
 korinthosi sisak: 10, 11, 12
 koszorú: 10, 12, 32, 39
 köpeny: 8, 14, 19, 24, 32
 kutya: 2, 40, 80
 lagobolon: 26
 lándzsa: 8, 10, 11
 ló: 33, 34
 madár: 28, 77
 Mars: 8, 9

Mercurius: 19, 20, 21
Minerva, Minerva/Athéna: 10, 11
nebris: 26
nyakörv: 40
nyíl: 80
nyúl: 2, 35, 40
ostor: 23
pajzs: 8, 9, 10, 11, 12
pálmaág: 7
pálmafa: 2
patera: 4, 7, 11, 13
pedum: 27
pénzeszacskó: 19, 21
petasos: 19
sas: 4, 5, 39
sceptrum: 4, 5, 7
signa: 39
Sol/Hélios: 23.a–b
sugárkorona: 23
szalagok: 8, 32
szatír: 26, 27
szék: 12
szigony: 20 (?), 36, 38
szíj: 19
szikla: 21
szőlőfürt: 14, 17, 27
tegez: 80
Théseus: 25
trónus támla nélkül (diphros): 4, 5
trónus támlával: 6, 7
Victoria: 5, 7, 10, 12

VI. Feliratok

Görög: 3
Latin: 34, 72, 73

KÉPEK

1

2

3

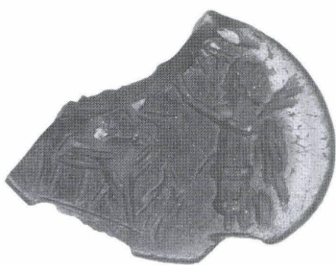
4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

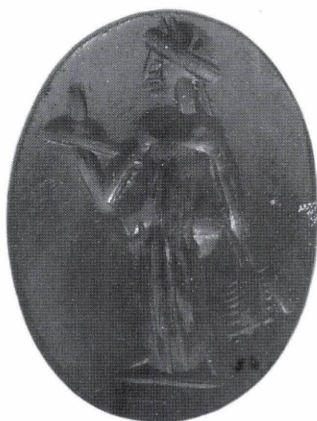
15

16

17

18

19

20

21

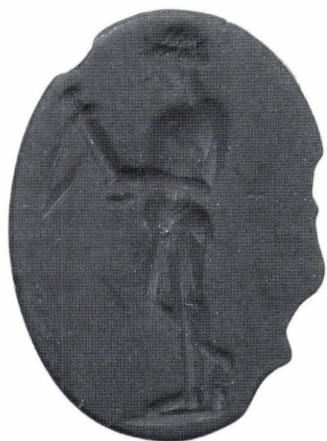
22

23

24

25

26

27

28

29

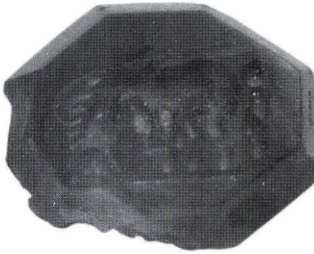
30

31

32

33

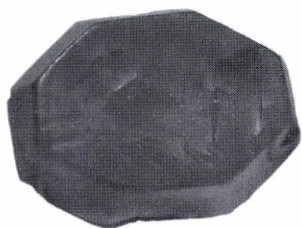
34

35

36

37

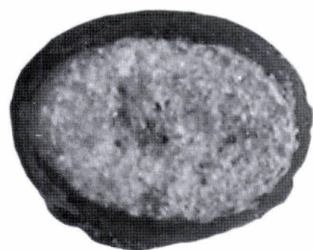
38

39

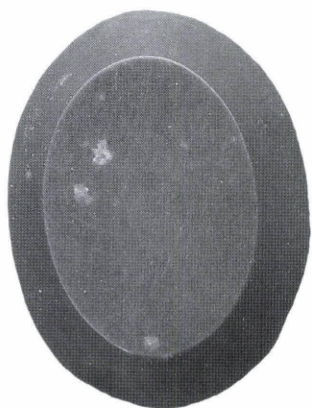
40

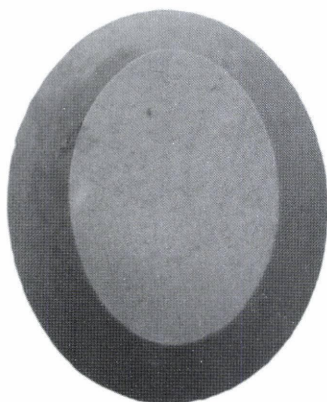
41

42

43

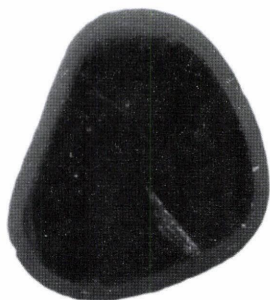
44

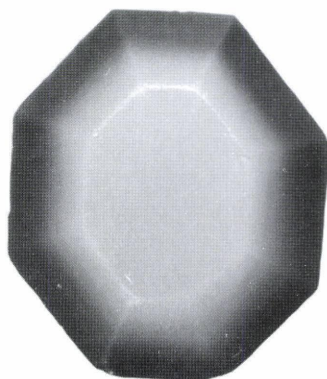
45

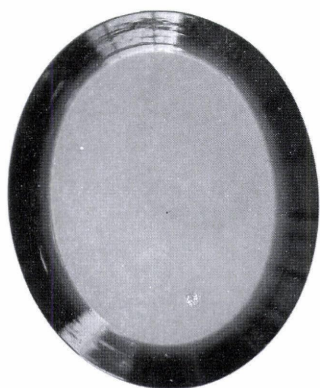
46

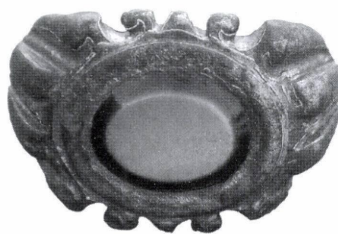
47

48

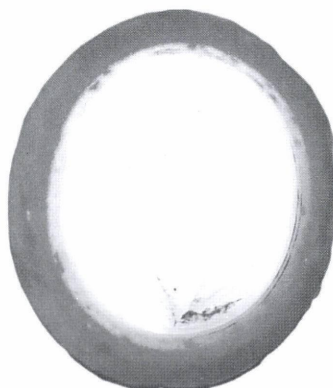
49

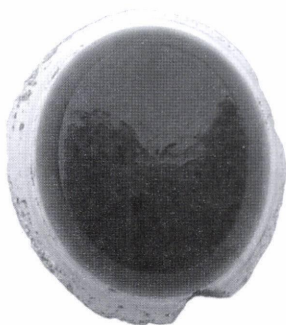
50

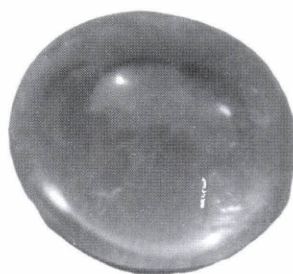
51

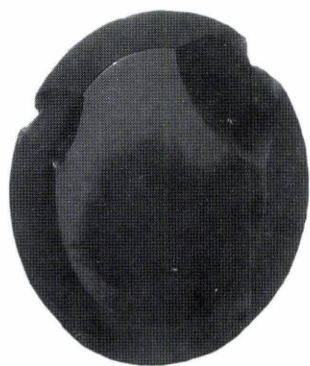
52

53

54

55

56

57

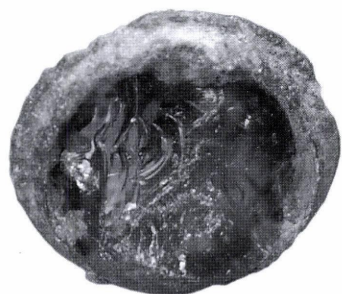
58

59

60

61

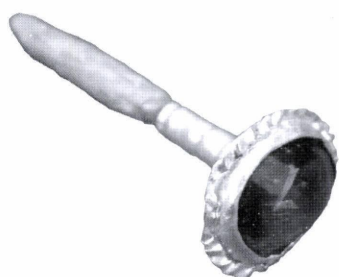
62

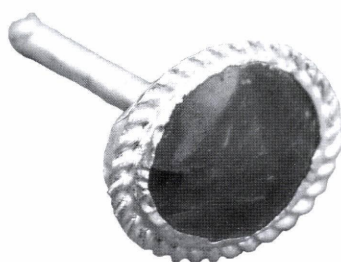
63

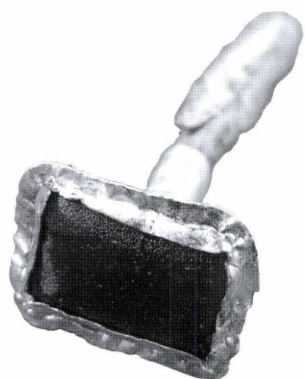
64

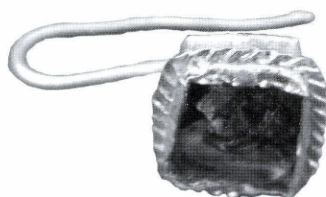
65

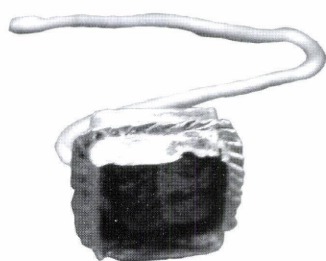
66

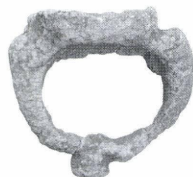
67

68

69

70

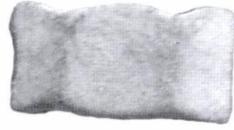
71

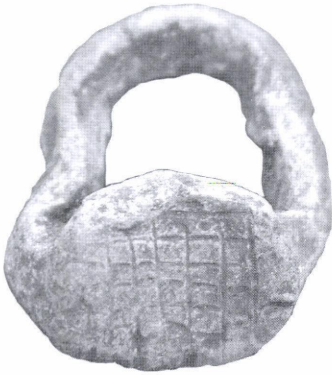
72

73

74

75

76

77

78

79

80

